

1. Implementace mezinárodního humanitárního práva

Opatření k naplňování závazků z mezinárodního humanitárního práva jsou přirozeně nezbytným předpokladem naplnění účelu, který si mezinárodní humanitární právo klade, tedy ochrana – aktuálních i potenciálních – obětí ozbrojených konfliktů.

1.1. Povinnost dodržovat mezinárodní humanitární právo

Povinnost dodržovat závazky plynoucí z mezinárodního práva, smluvního i obyčejového, je známou základní zásadou mezinárodního práva. V případě mezinárodního humanitárního práva je však tento závazek pojat podstatně širěji.

Nejprve se zabývejme nejvýznamnějším instrumentem smluvního MHP – *Ženevskými úmluvami z 12. 8. 1949, o ochraně obětí válek, a jejich Dodatkovým protokolem I z 8. 6. 1977*¹. Společný článek 1 všech čtyř Úmluv shodně s čl. 1 odst. 1 DP I zavazuje smluvní strany „za **všech okolností zachovávat**“ každou z Úmluv, resp. Protokol, a „**zajistit její** [resp. *jeho*] **zachovávání**“. Jsou zde ve skutečnosti zahrnuty povinnosti dvě – za všech okolností Úmluvy a Protokol zachovávat a dále také toto zachovávání zajistit². Jejich význam je podtržen i umístěním na samý počátek zmíněných instrumentů.

Povinnost zachovávat ustanovení příslušných smluv *za všech okolností* je mimořádně významná, neboť vylučuje ve vztazích stran konfliktu recipocitu v jejich dodržování. Žádné chování kterékoli ze stran konfliktu, tedy ani sebehrubší porušování norem humanitárního práva, žádné – byť palčivě pociťované – strategické, taktické či jiné důvody, nic z toho nezakládá oprávnění protivné straně porušit kterékoli ustanovení daných smluv (právo použít represálií proti porušiteli mezinárodního humanitárního práva, nejsou-li však humanitárním právem samým zakázány, tím ovšem není dotčeno³).

Znamená to tedy, že ustanovení Ženevských úmluv (ovšemže vč. jejich společného čl. 3 upravujícího konflikty vnitrostátní) a Dodatkového protokolu I jsou těmi normami mezinárodního práva, od nichž není dovoleno odchýlit se za žádných okolností. I to je jedním ze zvláštních rysů mezinárodního humanitárního práva – připomeňme známý fakt, že ve

---

¹ nadále budeme Ženevské úmluvy označovat ŽÚ a v obvyklém pořadí číslovat ŽÚ I až ŽÚ IV, jejich dodatkové protokoly pak DP I až DP III.

² obsah těchto povinností není ovšem striktně disjunktní, ale na druhé straně by nebylo správné tvrdit, že druhá je obsažena beze zbytku v první (viz dále). Svědčí proto i to, že obě Ženevské úmluvy z r. 1929 obsahovaly jen první z těchto povinností

³ není bez zajímavosti, že existují i názory vykládající povinnost dodržovat uvedené závazky za všech okolností, za zákaz všeobecný represálií v humanitárním právu (srv. pozn. 169)

smlouvách jiného typu opravňuje hrubé porušení jednou ze smluvních stran ostatní strany k recipročnímu postupu⁴.

Druhý dodatkový protokol k Ženevským úmluvám podobné ustanovení neobsahuje, nicméně vycházejíce z ustanovení jeho čl. 1 odst. 1, dle něž tento Protokol rozvíjí a doplňuje společný článek 3 ŽÚ, a z jeho preambule, dle níž je účelem Protokolu mj. zajistit „lepší ochranu obětem [vnitrostátních] ozbrojených konfliktů“, můžeme učinit závěr, že i ustanovení Dodatkového protokolu II musí být zachována za všech okolností.

Naskýtá se přirozená otázka, zda se popsaná povinnost vztahuje jen na závazky obsažené v Ženevských úmluvách a jejich dodatkových protokolech nebo zda se vztahuje i na jiné normy mezinárodního humanitárního práva, ať již smluvní⁵ nebo obyčejové. Zkoumáním této otázky bychom došli k závěru, že zákaz reciprocity má obyčejovou povahu⁶ a vztahuje se na všechny normy mezinárodního humanitárního práva – *mezinárodní humanitární právo jako celek je tedy souborem norem, od nichž není dovoleno odchýlit se za žádných okolností*⁷.

Druhou povinností je **povinnost zajistit zachovávání** ustanovení Ženevských úmluv, resp. norem MHP obecně. Ihned úvodem zmiňme, že i zde jde o povinnost obyčejové povahy⁸, dle níž jsou členové mezinárodního společenství i ostatní strany ozbrojeného konfliktu povinni zajistit zachovávání všech norem mezinárodního humanitárního práva.

Co je obsahem tohoto závazku? Z hlediska států i ostatních stran případného ozbrojeného konfliktu je to jednak povinnost působit všemi prostředky na orgány, právnické i fyzické osoby podléhající jejich kontrole, aby normy MHP byly naplňovány (tedy nestačí např. jen vydat příslušný řád či rozkaz konformní s normami MHP⁹, ale také dohlédnout na jeho plnění, nestačí jen deklarovat trestnost jednání porušujícího MHP, ale také postih pachatelů realizovat apod.), ovšem dále je zde také povinnost působit všemi dostupnými prostředky, efektivně i na

---

⁴ srv. ust. čl. 60 *Vídeňské úmluvy o smluvní právu*; Ženevské úmluvy byly však přijímány ještě v době, kdy otázka existence kogentních norem v mezinárodním právu nebyla ještě jednoznačně rozřešena.

⁵ explicitní ustanovení o povinnosti zachovávat smlouvu za všech okolností najdeme např. ve smlouvách poslední doby, jakými jsou *Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a o jejich zničení* (1997), *Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení* (1993) či *Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob biologických a toxinových zbraní a o jejich zničení* (1972), nenajdeme je však např. v *Úmluvě o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky* (1980) či *Úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu* (1954).

⁶ srv. pravidlo č. 139, 140 studie Henckaerts, J.–M., Doswald-Beck, L. (Eds.). *Customary International Humanitarian Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005 (*Studie MHP*).

Soupis norem obyčejového práva dle *Studie* (překlad separátu Obyčejové právo z *International Review of the Red Cross*, březen 2005, č. 857, MVČK – RD Budapest, 2005), k dispozici na

https://www.cervenykriz.eu/cz/mhp_knihovna/Customary_IHL.pdf

⁷ adresátem této (i následující) povinnosti nejsou jen členové mezinárodního společenství, ale i všechny (ostatní) strany vnitrostátního konfliktu

⁸ srv. pravidlo č. 139 a 144 *Studie MHP*

⁹ což plyne již z výše popsané povinnosti normy MHP zachovávat

ostatní členy mezinárodního společenství, aby své závazky z MHP řádně plnili¹⁰. Opět se tím zdůrazňuje již výše řečené, totiž, že humanitární principy, jejichž naplňování mezinárodní humanitární právo vynucuje, jsou principy sdílené celým mezinárodním společenstvím, a tedy že normy MHP mají povahu závazků *erga omnes*.

1.2. Implementační opatření

Povinnost zajistit zachování norem MHP implikuje i další povinnosti států, resp. stran konfliktu, v oblasti implementace. Některé jsou humanitárním právem explicitně požadovány (např. povinnost šíření znalosti MHP, povinnost stíhat porušení norem MHP apod.) a jim se budeme dále věnovat především, avšak v čl. 1.1 právě popsaná obecná povinnost ukládá státům, resp. stranám konfliktu, přijímat i všechna další možná opatření a uplatňovat všechny možné prostředky k efektivnímu zajištění dodržování norem MHP.

I když adresátem povinnosti přijímat opatření k implementaci MHP jsou státy, resp. strany ozbrojeného konfliktu, nejsou jediným aktérem v oblasti implementace. Jak uvidíme dále, svěčují státy určité kompetence v této oblasti jednak specificky vytvářeným mechanismům (systém ochranných mocností, mezinárodní vyšetřovací komise), jednak přenášejí určité úkoly při ochraně obětí ozbrojených konfliktů na další – často státy spoluustavené – organizace (zejm. Mezinárodní výbor Červeného kříže a národní společnosti hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce)

V souboru implementačních opatření se tradičně (např. Mezinárodním výborem Červeného kříže) rozeznávají tři okruhy, a to *opatření preventivní, kontrolní a represivní*, tyto okruhy ovšem nejsou disjunktní a některá opatření tak lze těžko zařadit do oblasti jediné.

Uvážíme-li ve vztahu k ozbrojenému konfliktu tři časové úseky, a to dobu před ozbrojeným konfliktem, dobu ozbrojeného konfliktu a dobu po ozbrojeném konfliktu¹¹, dá se říci, že preventivní opatření z větší části náleží do doby před vypuknutím konfliktu, opatření kontrolní zejména do období ozbrojeného konfliktu a opatření represivní do oblasti doby konfliktu a doby po konfliktu.

---

¹⁰ srv. např. Pictet, J. S. (ed.) *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949*. Geneva: ICRC, 1960 (*Komentáře ŽÚ*) a Sandoz, Y., Swinarski, C., Yimmermann, B. (eds.), *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*. Geneva: ICRC, 1987 (*Komentáře DP*). Je zajímavé, že komentátoři i MVČK v případě Úmluv z r. 1949 tento názor zastávali už od počátku, tedy např. i v době, kdy vůbec existence kogentních norem byla v nauce mezinárodního práva spornou otázkou

¹¹ časový rozsah aplikace např. čtyř Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu I vymezuje čl. 3 DP I, a to tak, že vymezuje *nejmenší přípustný časový rozsah aplikace*. Z toho plyne, že mimo dobu ozbrojeného konfliktu se aplikují nejen ta ustanovení, které o době mírové explicitně hovoří (např. čl. 44 ŽÚ I), ale všechna ta ustanovení ŽÚ a DP I, která ke své aplikaci nevyžadují existenci ozbrojeného konfliktu. I z toho plyne povinnost smluvních stran přijímat již v době mírové řadu opatření k zajištění aplikace mezinárodního humanitárního práva.

V dalším se omezíme jen na implementační opatření ve vztahu k Ženevským úmluvám a humanitárnímu právu obecně a nebudeme se zabývat implementací jednotlivých smluv specifické povahy¹².

1.2.1. Opatření preventivní

Tato opatření vycházejí z povinnosti státu plnit mezinárodně právní závazky mají zajistit efektivní plnění závazků států, resp. stran konfliktu, v době ozbrojeného konfliktu. Některá opatření jsou ustanoveními smluv humanitárního práva výslovně zmíněna, jiná lze dovodit.

Na okraj tohoto textu je třeba zmínit, že poskytování ochrany osobám či objektům garantované mezinárodním humanitárním právem je – jak praxe ukazuje – v situaci konfliktu založeno na důvěře nepříteli, že se tyto osoby skutečně zdrží činů jemu škodících a objekty nebudou pro takovou činnost využívány. Bez této důvěry je reálné poskytnutí ochrany značně ohroženo. Také mnohá z preventivních opatření, které dále uvedeme, mohou tuto důvěru posílit, jsou-li prováděna včas a řádně.

1.2.1.1. Šíření znalostí mezinárodního humanitárního práva

Je logické, že opatřením z nejdůležitějších je šíření znalosti mezinárodního humanitárního práva – osoba neznalá svých povinností je těžko může uvědoměle plnit a osoba neznalá svých práv se jich těžko může aktivně domáhat.

Zejména ti, kteří jednají jako orgány státu, resp. strany konfliktu, musí se *předem* seznámit se svými právy a povinnostmi, které v situaci, za níž se mezinárodní humanitární právo aplikuje, mohou být zásadně odlišné od běžných mírových podmínek¹³.

V mezinárodním právu zpravidla nenajdeme smlouvy, které povinnost šířit svou znalost obsahují. Výjimkou je právě oblast mezinárodního práva humanitárního¹⁴.

Povinnost šířit znalosti Ženevských úmluv stanoví jejich společné články č. 47/48/127/144¹⁵. Podle ustanovení čl. 83 DP I a čl. 7 DP III jsou smluvní strany povinny šířit znalost Úmluv a DP I a III v době míru i ozbrojeného konfliktu, a to tak aby se s těmito dokumenty „*seznámily*

---

¹² např. orgány dle nich ustavované, jakými jsou generální komisař dle *Úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu* (1954), Organizace pro zákaz chemických zbraní dle *Úmluvy o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení* (1993) apod.

¹³ ilustrační příklad: dvě osoby stíhané za stejný trestný čin spáchaný v tutéž chvíli, z nichž jedna je „běžný občan“ a druhá např. válečný zajatec, budou vyžadovat již z procesněprávního hlediska odlišné zacházení, neboť ustanovení trestního řádu budou v případě válečného zajatce modifikována (v jeho prospěch) celou řadou ustanovení ŽÚ III, jakožto součástí našeho právního řádu s aplikační předností před zákonem (např.: délka vyšetřovací vazby nesmí být u válečného zajatce za žádných okolností delší tří měsíců – srv. čl. 103 ŽÚ III).

¹⁴ poprvé v historii se tento závazek ve smlouvě objevuje v čl. 26 *Ženevské úmluvy o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků pozemních armád* z r. 1906

¹⁵ tento zápis značí, že jde o články po řadě ŽÚ I, II, III a IV

ozbrojené síly i civilní obyvatelstvo“¹⁶ s tím, že vojenské a civilní orgány aplikující ŽÚ a DP I jsou dokonce povinny „plně se seznámit s jejich texty“¹⁷. Druhý dodatkový protokol taktéž ukládá smluvním stranám a stranám konfliktu šířit jej „v co možná největší míře“¹⁸.

Povinnost šířit všemožně znalost příslušné smlouvy obsahují dále např. *Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrná poranění nebo mít nerozlišující účinek* (Úmluva CCW) z r.1980 (v čl.6) či *Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu* z r. 1954 (v čl. 25).

Důležité je, že povinnost podporovat šíření všech norem mezinárodního humanitárního práva v ozbrojených silách i mezi civilním obyvatelstvem je uznána za *mezinárodně právní obyčej*¹⁹.

Jakým způsobem se má šíření znalostí mezinárodního humanitárního práva dít? Tato otázka bývá předmětem jednání různých mezinárodních orgánů. Tak např. *Diplomatická konference o znovupotvrzení a dalším rozvoji mezinárodního humanitárního práva* (Diplomatická konference 1974-77) ve své rezoluci č. 21 z 7.6.1977 stanoví, že

- **vlády** smluvních stran zajistí realizaci výuky mezinárodního humanitárního práva přizpůsobenou národním podmínkám především v ozbrojených silách a příslušných civilních orgánech²⁰. Vlády již v době míru zajistí dostatek personálu schopného výuku zabezpečovat a pomáhat státním orgánům při implementaci závazků z mezinárodního humanitárního práva. Vlády zintenzívní výuku humanitárního práva na univerzitách (zejm. fakultách právnických, lékařských a společenskovedních). Základní principy humanitárního práva budou zahrnuty do výuky na středních školách.

---

¹⁶ Čl. 83 DP I upravuje i šíření Úmluv. Společné články 47/48/127/144 hovoří o povinném zařazení studia Úmluv do *vojenských* studijních programů a „*možno-li*“ *civilních* studijních programů. Zde je třeba upozornit, že slovní spojení „možno-li“ neznamená zmírnění povinnosti zařadit studium Úmluv do studia na civilních školách, ale odráží skutečnost, že např. ne ve všech federativních uspořádáních má ústřední vláda pravomoc detailně určovat osnovy ve školách. Musí však užít všech možných prostředků, aby tohoto dosáhla (tento výklad potvrzují i Komentáře ŽÚ. Protokol I naproti tomu stanoví jednoznačně povinný *výsledek šíření* – totiž, že se s Úmluvami i Protokolem ozbrojené síly i civilní obyvatelstvo skutečně seznámí.

¹⁷ a mít jej u sebe v případě osob zodpovědných za válečné zajatce a osob zodpovědných za chráněné civilní osoby dle ŽÚ IV

¹⁸ Toto ustanovení je ve srovnání s předchozími poměrně lakonické, což ovšem plyne z historie přijímání DP II. Jedna z rezolucí příslušné diplomatické konference (rezoluce č. 21 z 7.6.1977) se však týká šíření obou dodatkových protokolů, představuje tedy závazek šířit Ženevské úmluvy a oba protokoly shodným způsobem.

¹⁹ srv. pravidla č. 142 a 143 Studie MHP (cit. viz pozn. č. 6)

²⁰ civilní sektor vykonává celou řadu činností, které jsou za situace, kdy se mezinárodní humanitární právo aplikuje, tímto právem regulovány. Zmínit tak můžeme např. policii, civilní ochranu, veřejnou správu či zdravotnictví.

Rozšířeným omylem je představa, že neprobíhá-li ozbrojený konflikt na území ČR, humanitární právo se činnosti našich orgánů a institucí nedotýká. Opak je pravdou – účast ozbrojených sil ČR v ozbrojených konfliktech i mimo území ČR znamená, že se tak ČR stává stranou příslušného konfliktu.

- **národní společnosti Červeného kříže** se zúčastní šíření znalostí mezinárodního humanitárního práva a budou v této oblasti také nápomocny příslušným státním orgánům.
- **Mezinárodní výbor Červeného kříže** bude všemi způsoby napomáhat šíření znalostí, mj. tím, že bude vydávat příslušné publikace, organizovat semináře a konference o mezinárodním humanitárním právu. Bude v této oblasti také nápomocen vládám smluvních stran a národním společnostem Červeného kříže.

I když jsme dosud hovořili o šíření znalosti mezinárodního humanitárního práva jako o povinnosti plynoucí z něj státům, nelze pominout roli, kterou při šíření má *Mezinárodní hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce*. Mezinárodní společenství svěřilo prostřednictvím *Statutu Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce*²¹ za úkol

- **Mezinárodnímu výboru ČK** pracovat pro porozumění a šíření znalostí mezinárodního humanitárního práva a připravovat jeho rozvoj²²,
- **národním společnostem** Hnutí ČK&ČP šířit mezinárodní humanitární právo a pomáhat při jeho šíření vládám a spolupracovat s vládami při zajištění dodržování mezinárodního humanitárního práva a při ochraně rozeznávacích znaků dle Ženevských úmluv a jejich dodatkových protokolů²³.

Šíření znalostí mezinárodního humanitárního práva se pravidelně věnují Mezinárodní konference ČK&ČP. Vlády i národní společnosti se na nich ve svých čestných závazcích zavazují ke konkrétním úkolům při šíření a implementaci humanitárního práva²⁴.

Mezinárodní výbor ČK podporuje zřizování národních komisí pro implementaci MHP a pravidelně pořádá pro zástupce těchto komisí semináře. Tyto orgány existují v cca polovině států světa a mají v různých zemích různý statut – např. poradní orgán vlády, ministerstva zahraničních věcí apod²⁵.

Právní poradní služba MVČK trvale spolupracuje se státními orgány i národními společnostmi ČK při výkladech norem humanitárního práva a poskytuje konzultace k postupům při implementaci MHP.

²¹ Statut je dostupný na <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/statutes-movement-220506>

²² čl. 5 odst. 2 písm. g) Statutu

²³ čl. 3 odst. 2 Statutu

²⁴ např. na mezinárodních konferencích v r. 2003 a 2007 se vláda ČR zavázala k zařazení výuky MHP do vzdělávacích programů na školách. Příslušné rámcové vzdělávací programy dle oficiálního stanoviska MŠMT ČR nyní zahrnují problematiku MHP (byť) v partiích věnovaných ochraně základních lidských práv. Český červený kříž ve svém projektu školí pedagogické pracovníky a další zájemce o šíření mezinárodního humanitárního práva. Např. v r. 2008 seznámil ČČK se základy MHP různými formami přes 8.000 osob.

²⁵ v ČR se v současnosti statut tohoto orgánu připravuje, avšak již od r.2005 působí jako meziresortní pracovní skupina při mezinárodněprávním odboru MZV ČR

Zvláštním způsobem šíření znalostí Ženevských úmluv je i **povinné zveřejnění textu** Ženevské úmluvy III v zajateckých táborech a Ženevské úmluvy IV v internačních místech, a to vždy v jazyce, jemuž zajatci, resp. internovaní, rozumí. Tuto povinnost ukládá čl. 41 ŽÚ III a čl. 99 ŽÚ IV.

1.2.1.2. Postižitelnost porušení mezinárodního humanitárního práva

Další z preventivních opatření mají vytvořit vnitrostátní **právní rámec pro eventuální postih porušení mezinárodního humanitárního práva**. Společné čl. 49/50/129/146 ŽÚ ukládají učinit všechna potřebná zákonodárná opatření stanovující „*přiměřené trestní sankce*“ postihující pachatele vážných porušení Úmluv i toho, kdo k nim dal pokyn²⁶. Dále je každá smluvní strana povinna učinit všechna opatření potřebná k postihu i ostatních méně závažných „*činů odporujících ustanovení této Úmluvy*“. Jako speciální případ činu, který musí být postižitelný, je uvedeno neoprávněné používání znaku nebo názvu „červený kříž“ popř. „Ženevský kříž“, „červený půlměsíc“, znaku Dodatkového protokolu III²⁷ a též znaku Švýcarské konfederace včetně znaků a názvů je napodobujících fyzickými či právníckými osobami v době války i míru. Zde dokonce požaduje přijetí příslušných opatření k jeho postihu samostatný čl. 54 ŽÚ I²⁸ (shodně s čl. 45 ŽÚ II) a čl. 6 odst. 1 DP III.

První Dodatkový protokol rozšiřuje citovaná ustanovení i na vážná a ostatní porušení Protokolu (čl. 85 odst. 1) a dále požaduje, aby byla postižitelná i ta porušení Úmluv a Protokolu, která vznikla opomenutím povinnosti jednat (čl. 86 odst. 1) jakož i postižitelnost vojenských i civilních nadřízených, kteří nedbalostí umožnili porušení Úmluv nebo Protokolu svými podřízenými²⁹.

Pro procesně právní úpravu postihu porušení Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu I pak poslední odstavec čl. 49/50/129/146 vymezuje minimální „*záruky soudního řízení a svobodné obhajoby*“.

1.2.1.3. Právní poradci v ozbrojených silách

Mezinárodní humanitární právo musí být předmětem studia ve vojenských studijních programech, avšak situace, do nichž se velitel během ozbrojeného konfliktu dostává, kladou

²⁶ v ČR viz zejm. ust. § 411 – 417 zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

²⁷ zvaný *červený krystal* (tento název byl přijat XXIX. mezinárodní konferencí ČK&ČP, Ženeva, 2006)

²⁸ v ČR jde o zákon č. 126/1992 Sb., o ochraně znaku a názvu Červeného kříže a o ČSČK. Tato úprava se však zabývá jen názvem a znakem červeného (Ženevského) kříže. Pro postih neoprávněného užití ostatních znaků fyzickou osobou by bylo třeba vycházet z přestupkového zákona. První československou právní úpravou byl zákon č. 479/1929 Sb., o ochraně znaku a názvu Červeného kříže.

²⁹ v ČR viz § 418 zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

na jeho rozhodování zvláště vysoké nároky, má-li v souladu s právem vyhovět jak požadavkům válečné účelnosti tak humanity. Povinnou součástí struktury ozbrojených sil proto je **institut právních poradců ve věcech humanitárního práva**, které jsou podle čl. 82 DP I – současně i dle obyčej³⁰ – povinny zajistit státy v každé době a strany konfliktu v době konfliktu.

1.2.1.4. Kvalifikovaný personál

Samozřejmým opatřením je **příprava dalšího kvalifikovaného personálu** pro pomoc při provádění mezinárodního humanitárního práva. Čl. 6 Dodatkového protokolu I k Ženevským úmlouvám zde ukládá státům „*usilovat i v době míru o to, aby za pomoci národních společností Červeného kříže ... byl připraven kvalifikovaný personál, který by **napomáhal aplikaci Úmluv a tohoto Protokolu a zvláště činnosti ochranných mocností***“. Okruh působnosti takového personálu je vymezen velmi široce. Jistě jde především o osoby kvalifikované v oblasti právní³¹, zdravotnické³², humanitární i vojenské. Nelze opomenout ani přípravu personálu pro práci v národních informačních kancelářích³³, správu a provoz táborů pro válečné zajatce a internační místa pro civilisty, lékařské komise posuzující stav zajatců³⁴ či správu evidence hrobů přísl. ozbrojených sil³⁵, pátrání po nezvěstných osobách³⁶ apod. Byť se zde jedná jen o kodifikované doporučení³⁷, představuje jeho zahrnutí do textu mezinárodní smlouvy důraznou výzvu, především v tom smyslu, že na provádění mezinárodního humanitárního práva je třeba připravovat personál již v době mírové – mj. i proto, že řada specifických orgánů musí být ustavena ihned po vypuknutí konfliktu – a současně jde o výzvu ke spolupráci států a národních společností ČK v této oblasti.

1.2.1.5. Systém discipliny v ozbrojených silách

---

³⁰ tato povinnost se vztahuje i na strany nemezinárodního konfliktu. Srv. pravidlo č. 141 Studie MHP

³¹ vč. vyšetřovatelů, státních zástupců a soudců se specializací pro stíhání porušení humanitárního práva

³² vč. vyškolených zdravotníků pro rozvinutí dalších zdravotnických zařízení v době války

³³ čl. 122 ŽÚ III, čl. 136 ŽÚ IV

³⁴ čl. 112 ŽÚ III

³⁵ čl. 17 ŽÚ I

³⁶ každá národní společnost ČK provozuje již v době míru pátrací službu. Tato celosvětová síť je metodicky řízena Ústřední pátrací agenturou Mezinárodního výboru ČK

³⁷ Mencer, Gejza: *Nové mezinárodní humanitární právo*; Academia; Praha: 1983; str. 142

JUDr. Gejza Mencer, Dr.Sc. (1909-1992), významný československý teoretik mezinárodního humanitárního práva, pracovník Ústavu státu a práva ČSAV, člen Federálního výboru ČSČK a předseda zahraniční komise FV ČSČK, člen delegací řady mezinárodních konferencí, zejména stálý zástupce vedoucího delegace čs. vlády na Diplomatické konference (1974-77). Účastnil se zahraničního odboje v čase 2. svět. války.

Jeho přínos humanitárnímu právu byl na mezinárodní úrovni oceněn udělením Medaile Henri Dunanta (1989) – nejvyšší ocenění Mezinárodního Červeného kříže udělované těm, kteří s ohrožením života pomáhají obětem ozbrojených konfliktů a nebo za vynikající zásluhy o rozvoj MHP (občanům ČR/SR udělena pouze 2x)

Významným – již zmíněným – adresátem povinností z humanitárního práva jsou ozbrojené síly. Přímo do definice ozbrojených sil (čl. 43 DP I) je smluvní straně, resp. straně konfliktu, zakomponována *povinnost* vytvořit takový vnitřní disciplinární systém, který bude „*prosazovat dodržování norem mezinárodního práva aplikovaných v ozbrojených konfliktech*“. Některé povinné prvky disciplíny jsou přímo zmíněny, a to ve vztahu k velitelům³⁸ – bude od nich explicitně vyžadováno, aby netrpěli porušování humanitárního práva, aby eventuálním porušením aktivními opatřeními předcházeli, stíhali je a informovali o nich příslušné orgány.

Dále se velitelům ukládá zajišťovat seznamování podřízených s jejich povinnostmi z humanitárního práva³⁹. Tato další forma *šíření humanitárního práva* zaručuje, že výcvik v humanitárním právu je pro příslušníky ozbrojených sil procesem, který není ukončen s absolvováním příslušného učiliště. Mezinárodní obyčej výslovně požaduje, aby státy a strany konfliktu svým ozbrojeným silám poskytly pokyny k aplikaci mezinárodního humanitárního práva⁴⁰.

1.2.1.6. Výměna ověřených překladů smluv

Mezi opatření preventivní řadíme i povinnou výměnu ověřených překladů Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu I⁴¹ a zákonů a nařízení vydaných k jejich provádění mezi smluvními stranami, která usnadnit její provádění vůči osobám druhé strany⁴². Výměna, uložená dle čl. 48/19/128/145 ŽÚ a čl. 84 DP I, se děje prostřednictvím depozitáře, v případě ozbrojeného konfliktu pak prostřednictvím ochranné mocnosti resp. jejího substituta.

1.2.1.7. Zavádění nových zbraní

Mezinárodní humanitární právo omezuje nebo i zakazuje některé zbraně či způsoby jejich použití. Ruku v ruce s tím jde povinnost státu při krocích *před zavedením* nové zbraně či způsobu jejího použití (tj. při studiu či vývoji nových, při získávání nebo zavádění již známých) určit, zda by jejich použití – i jen za některých okolností⁴³ – nebylo mezinárodním

---

³⁸ srv. čl. 87 DP I

³⁹ připomeňme zde (již zmíněnou) trestní odpovědnost velitele za činy podřízených, k nimž došlo zanedbáním velitelských povinností nebo které nebyly velitelem potrestány

⁴⁰ pravidlo č. 143 Studie MHP

⁴¹ texty Dodatkového protokolu II a III v této věci mlčí.

⁴² zatímco originály čtyř Ženevských úmluv jsou v jazyce francouzském a anglickém, všechny tři dodatkové protokoly mají kromě toho originální znění v jazyce ruském, arabském, španělském a čínském

⁴³ není tedy správný postup, kdy by např. některé střelivo do ručních palných zbraní, jehož použití je proti živé síle zakázáno (např. výbušné střelivo) bylo vojákům vydáváno s tím, že je mohou užít jen např. v boji proti vozidlům. Bojová situace totiž může přinést okolnosti, které by mohly znamenat jeho – zakázané – použití i proti živé síle.

právem zakázáno. Pak takovou zbraň nelze do výzbroje zavést⁴⁴. Tím lze účinně předejít možným problémům s používáním již zavedené zbraně.

1.2.1.8.Preventivní opatření proti následkům útoku

Mezinárodní humanitární právo ukládá vyvarovat se umístování vojenských objektů do hustě osídlených oblastí nebo do jejich blízkosti⁴⁵ či bezprostředního okolí kulturních statků⁴⁶. Měli byt toto mimořádně důležité ustanovení naplněno v *každém* okamžiku ozbrojeného konfliktu⁴⁷, nemohou byt vojenské objekty umístovány do hustě osídlených oblastí a jejich blízkosti ani v době mírové. I když zde DP I, na rozdíl od Haagské úmluvy, hovoří jen o „stranách konfliktu“, máme – v duchu povinnosti zajistit zachovávání humanitárního práva – za to, že toto ustanovení je třeba realizovat již v době mírové⁴⁸. Pro případ kulturních statků uvádí pak Haagská úmluva výslovně platnost tohoto zákazu i pro dobu míru.

1.2.1.9.Organizace civilní obrany

Civilní obrana (CO) je čl. 61 DP I vymezena jako organizovanou činností státu pro ochranu *civilního* obyvatelstva před nebezpečím z ozbrojených konfliktů, pro pomoc odstranit *civilnímu* obyvatelstvu následky těchto konfliktů nebo pohrom a pro vytvoření nezbytných podmínek pro jeho přežití obyvatelstva s tím, že její úkoly jsou vymezeny taxativně⁴⁹. Její činnost *nesmí* v případě ozbrojeného konfliktu mařit výsledky legální bojové činnosti nepřítel⁵⁰. Z důvodů, jež jsme uvedli v předchozím subparagrafu, zdrží se státy i v době mírové toho, aby činnosti organizací jimi určených pro činnosti CO⁵¹ přesahovaly vymezení zmíněným čl. 61. Jejich struktura, náplň činnosti, výzbroj, stejnokroj či identifikace naopak musí byt v souladu s ustanoveními humanitárního práva, s nímž musí byt personál zvlášť

---

⁴⁴ srv. čl. 36 DP I

⁴⁵ čl. 58 DP I; v případě mezinárodního (a pravděpodobně i vnitrostátního konfliktu) jde o normu obyčejové povahy (srv. pravidla č. 23, 24 Studie MHP)

⁴⁶ čl. 4 odst. 1 *Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu*

⁴⁷ tedy i na jeho počátku, kterýžto okamžik však nelze dopředu určit

⁴⁸ tento názor potvrzuje i komentář k čl.58 v Komentářích DP

⁴⁹ v ČR se užívá pojmu *civilní ochrana* – srv. § 2 odst.1 písm. e) zák. č. 239/2000 Sb., o IZS; oficiálně vyhlášené české znění DP I užívá termín *civilní obrana* (srv. č. 168/1991 Sb.). Někdy je mezi pojmy civilní obrana a civilní ochrana činně významový rozdíl v tom smyslu, že civilní ochranou se rozumí ochrana obyvatelstva před nevojenským ohrožením.

⁵⁰ nelze tedy jednotky CO použít např. k vyprošťování vojáků z budovy kasáren zřícené důsledkem nepřátelského útoku. Srv. čl. 65 DP I.

⁵¹ u nás je nejdůležitější civilní organizací CO Hasičský záchranný sbor (srv. zák. č. 238/2000 Sb., o IZS), vojenskou organizací pak vojenské záchranné útvary (srv. zák. č. 19/1999 Sb., o ozbrojených silách ČR)

seznamován a pro posláni v době konfliktu připravován stejně, jako v případě ozbrojených sil⁵².

Pokud jde o **používání mezinárodního rozeznávacího znaku CO**, vyžaduje jeho použití již v době míru souhlas státních orgánů smluvní strany a dále jsou smluvní strany, resp. strany konfliktu, povinny učinit opatření nutná pro zabránění zneužití tohoto znaku a postih takového zneužití⁵³.

1.2.1.10. Uznání a zmocnění nestátních zdravotnických jednotek

Pokud jde o ochranu zdravotnických jednotek, vztahuje se v případě mezinárodního ozbrojeného konfliktu kromě vojenských zdravotnických jednotek strany konfliktu (včetně tam začleněného personálu a útvarů)⁵⁴, civilních jednotek strany konfliktu (tj. státních) a civilních jednotek straně konfliktu poskytnutých⁵⁵ také na jednotky uznané a zmocněné touto stranou. Do této skupiny náleží jednotky uznané a zmocněné národní společnosti ČK⁵⁶ a ty nestátní zdravotnické jednotky, které příslušná strana konfliktu (vč. okupační mocnosti) *výslovně uznala a určila* k plnění úkolů vymezeným Protokolem I⁵⁷. U posledně jmenovaných tedy humanitární právo vyžaduje – jako nezbytnou podmínku poskytnutí ochrany – akt příslušného státního orgánu. I zde je zřejmé, že je nezbytné mít již před vypuknutím konfliktu vymezena tato nestátní zdravotnická zařízení⁵⁸.

1.2.1.11. Chráněné zóny

Dalším z preventivních opatření je příprava, resp. zřízení, *chráněných zón* (tj. nemocniční oblasti, neutralizované oblasti, nebráněná místa, demilitarizované zóny)⁵⁹, kde je třeba připomenout, že nemocniční oblasti lze zřizovat již v době míru.

1.2.1.12. Ochranné mocnosti

---

⁵² zvláštní pozornost je třeba věnovat vojenským jednotkám CO (čl. 67 DP I) a omezení, která proti civilním jednotkám CO mají

⁵³ v ČR srv. § 42 přestupkového zákona

⁵⁴ tj. personálu národních společností ČK či jiné uznané pomocné společnosti strany konfliktu, personálu poskytnutého společností jiného státu či jiným státem a nebo mezinárodní organizací (viz čl. 26, 27 ŽÚ I, čl. 25 ŽÚ II, čl. 9 odst. 2 DP I)

⁵⁵ pomocnou společností jiného státu, tímto státem a nebo mezinárodní organizací (viz čl. 12 odst. 2 písm. c) Protokolu I.)

⁵⁶ v ČR srv. ust. §§ 3, 4 zák. č. 126/1992 Sb., o ochraně znaku a názvu Červeného kříže a o ČSČK

⁵⁷ čl. 19 ŽÚ IV a čl. 12 DP I; srv. komentář k čl. 12 v Komentářích DP.

⁵⁸ v ČR jsou to ty zdravotnické jednotky, které jsou základními nebo ostatními složkami IZS (§ 4 odst. 9 zák. č. 239/2000 Sb.). Další musí stát explicitně vymezeny.

⁵⁹ čl. 23 ŽÚ I, čl. 14 a 15 ŽÚ IV, čl. 59 a 60 DP I

Ochranná mocnost napomáhá při plnění ustanovení humanitárního práva a dohlíží na jejich plnění (viz subparagraf 1.2.2.1). Návrhy na jejich jmenování lze připravovat již v době míru. Rovněž dle ust. čl. 10/10/10/11 odst.1 ŽÚ lze již v době míru uzavřít dohodu o tom, že smluvní strany svěří úkoly ochranných mocností organizaci poskytující záruku nestrannosti a účinnosti při předvídaných činnostech.

1.2.1.13. Identifikace osob a objektů

Závěrem se zmíníme ještě o *opatřeních identifikačních*. Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly stanoví řadu požadavků – ať již pro identifikaci chráněných osob, materiálu a objektů (znakem červeného kříže (půlměsíce, lva a slunce, krystalu)⁶⁰, znakem civilní obrany⁶¹, zvláštním znakem pro zařízení obsahující nebezpečné síly⁶², znakem označujícím kulturní památky⁶³) nebo (povinné) průkazy totožnosti zdravotnického a duchovního personálu⁶⁴, personálu CO, personálu dle Úmluvy na ochranu kulturních statků, průkazy a identifikační známky příslušníků ozbrojených sil a jejich doprovodu⁶⁵, event. průkazy novinářů⁶⁶.

V případě vnitrostátního konfliktu upravuje mezinárodní humanitární právo jen užívání znaku Červeného kříže (půlměsíce, krystalu)⁶⁷ a znaku na ochranu kulturních statků. Užití dalších identifikačních opatření může být předmětem dohod předvídaných společným čl. 3 Ženevských úmluv.

Pochopitelně i v případě všech identifikačních opatření je nezbytně nutné mít již v době míru připraveny konkrétní opatření pro rozmístění příslušných stanovených znaků, vydání průkazů apod.

---

⁶⁰ čl. 38 a násl. a Příloha II. ŽÚ I, čl. 41 a násl. a Příloha I. ŽÚ II, čl. 18 a Příloha I. DP I, čl. 2 DP III

⁶¹ čl. 66 a Příloha I. DP I

⁶² čl. 56 a Příloha I. DP I

⁶³ *Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu* a její dva protokoly (platí bez rozdílu pro situace mezinárodního i nemezinárodního ozbrojeného konfliktu)

⁶⁴ k tomu, aby státy ve spolupráci s národními společnostmi ČK, již v době míru učinily vše k zavedení průkazů dle čl.40 ŽÚ I, vyzvala rezoluce i Diplomatická konference r.1949

⁶⁵ čl. 17 a Příloha IV. ŽÚ III

⁶⁶ čl. 79 a Příloha II. DP I (fakultativně)

⁶⁷ čl. 12 DP II, čl. 2 DP III, event. alinea spol. čl. 3 Úmluv

1.2.2. Opatření kontrolní

Tato opatření umožňují sledovat, jak je mezinárodní humanitární právo (především) v průběhu ozbrojeného konfliktu dodržováno s cílem především předcházet možným porušováním nebo tato porušení monitorovat⁶⁸.

Mezinárodní společenství speciálně pro oblast mezinárodního humanitárního práva svěřilo působnost v této oblasti:

- systému ochranných mocností,
- Mezinárodnímu výboru Červeného kříže,
- Mezinárodní vyšetřovací komisi,

přičemž institut první a třetí je primárně určen jen pro konflikty povahy *mezinárodní*.

1.2.2.1. Ochranné mocnosti

Ženevské úmluvy se provádějí „*za pomoci a pod dohledem ochranných mocností pověřených hájením zájmů stran v konfliktu*“, jak stanoví jejich čl. 8/8/8/9. Činnost ochranných mocností se tak týká jen situací *mezinárodních ozbrojených konfliktů*⁶⁹.

Institut ochranné mocností byl v mezinárodním právu kodifikován poprvé v r. 1929, a to v čl. 86 *Úmluvy o zacházení s válečnými zajatci*, kterým smluvní strany „*uznávají, že k řádnému provádění této úmluvy*“ je možné využít služeb dalšího státu, který svým diplomatickým popř. dalším personálem bude po souhlasu strany držící zajatce tyto moci navštěvovat, beze svědků s nimi hovořit a sledovat podmínky, v nichž jsou drženi, jakož i napomáhat urovnávání sporů o provádění úmluvy.

Připomeňme, že válečný stav tradičně znamená přerušování diplomatických styků mezi válčícími zeměmi a z toho důvodu se při plnění kontrolních a humanitárních úkolů směrem ke svým občanům pod cizí mocí (např. válečným zajatcům) musí daný stát spolehnout na služby prostředníka – ochranné mocnosti.

Ideálním stavem samozřejmě je, vykonává-li daný stát funkci ochranné mocnosti vůči *oběma* stranám konfliktu, neboť spolehlivěji požívá důvěry obou a může – samozřejmě důvěrně – snáze dosáhnout nápravy při eventuálním porušení humanitárního práva porovnáním podmínek zacházení s chráněnými osobami na obou stranách.

---

⁶⁸ v tomto článku popíšeme jen opatření vnější; přirozenou – a primární – roli hrají *vnitřní kontrolní opatření* prováděné orgány státu, resp. strany konfliktu, jak to vyplývá z povinnosti dodržovat a zajistit zachování norem MHP a požadavků popsaných v části věnované preventivním opatřením (činnost velitelů apod.)

⁶⁹ s výhradou možnost stran nemezinárodního konfliktu zvláštní dohodou dle spol. čl. 3 ŽÚ uvést v účinnost i ostatní ustanovení Úmluv

Kodifikaci institutu ochranných mocností předcházela dlouhodobá praxe, kdy daný stát zastupoval zájmy jednoho státu či jeho občanů vůči druhému a tato praxe se hlavně od poloviny XIX. století týkala i ozbrojených konfliktů. Jako vžitý obyčej byla uznávána již během I. světové války, nicméně nebyla to praxe jednotná. Stejně tak byla od jeho vzniku uznávána obdobná role Mezinárodního výboru Červeného kříže – ostatně i proto citovaná Úmluva v čl. 88 stanoví, že „*předchozí ustanovení [o ochranné mocnosti] nejsou překážkou humanitární činnosti, kterou může se svolením zúčastněných válečných vyvíjet Mezinárodní výbor Červeného kříže za účelem ochrany válečných zajatců*“.

Již před druhou ze světových válek bylo navrženo, aby funkce ochranných mocností byla rozšířena i na civilisty internované cizí mocí, k čemuž však bohužel nedošlo. Systém ochranných mocností vůči válečným zajatcům, stejně jako role Mezinárodního výboru ČK v této oblasti, však za války byl v podstatě respektován⁷⁰ (státy, jako Švýcarsko či Švédsko, byly ochrannými mocnostmi dokonce pro několik desítek států).

Mezinárodní výbor ČK na základě studie o činnosti ochranných mocností a jednání s vládními experty zakomponoval v r. 1948 do návrhu ŽÚ novou úpravu systému ochranných mocností a Diplomatická konference v r. 1949 skutečně rozhodla institut ochranné mocnosti upravit širěji a tím posílit jeho význam (i roli Mezinárodního výboru ČK), když do všech čtyř Úmluv z r. 1949 zahrнула citovanými společnými články *povinnost* (nikoli jen možnost) ochranné mocnosti stanovit („*úmluva bude se prováděti*“). Nově se tak činnost ochranných mocností týkala všech skupin osob chráněných Úmluvami. Stanovení ochranné mocnosti podléhá přirozeně souhlasu druhé strany, která však musí „*v největší možné míře*“ usnadnit úkoly delegátů ochranné mocnosti. Činnost ochranných mocností nelze omezovat, než přechodně a jen z důvodu objektivní naléhavé vojenské nutnosti. Na druhé straně personál ochranných mocností nesmí „*jakkoli překročit meze svého poslání*“.

Úmluvy dávají zajímavou možnost, aby se smluvní strany kdykoli – tedy např. všechny již v době mírové, znepřátelené kdykoli během konfliktu apod. – dohodly na tom, že úkoly určené ochranné mocnosti svěří „*organizaci poskytující veškeré záruky nestrannosti a účinnosti*“⁷¹.

Pamatuje se na případ, kdy k ustavení ochranné mocnosti nedojde nebo tato – či výše zmíněná organizace – (již) neplní řádně svou funkci. V takovém případě musí ta strana, v jejíž moci

---

⁷⁰ byť v některých s obstrukcemi při schvalování ochranných mocností (Německo vůči státům, jejichž vlády neuznávalo)

⁷¹ viz čl. 10/10/10/11 odst. 1. Teoreticky by bylo možno dohodou všech smluvních stran ustavit speciální organizaci tohoto typu. K tomu však (ačkoli Diplomatická konference k tomu svou rezolucí vyzvala) nikdy nedošlo patrně proto, že smluvní strany Úmluv pokládají za působení již existujícího Mezinárodního výboru ČK dostatečné

jsou chráněné osoby, požádat některý neutrální stát nebo organizaci popsaného typu o převzetí úkolů ochranné mocnosti (*substitut* ochranné mocnosti). Pokud ani tak nedojde k zajištění účinné ochrany těchto osob, požádá strana konfliktu organizaci „*jako je např. Mezinárodní výbor Červeného kříže*“ a nebo „*musí přijmout*“ jeho nabídku, aby převzal úkoly ochranné mocnosti.

Systému ochranných mocností se dále věnovala i Diplomatičká konference 1974-77, která po obsáhlých diskusích zahrnula do DP I další ustanovení kladoucí si za cíl zdokonalit systém ochranných mocností, neboť ten přes svou úpravu z r. 1949 téměř využíván nebyl⁷². Nová úprava v čl. 5 DP I doplňujíc stávající ustanovení Ženevských úmluv zdůrazňuje, že absolutní „*povinností stran v konfliktu*“ je použití systému ochranných mocností k zajištění „*kontroly i aplikace Úmluv a tohoto Protokolu*“, přičemž jmenování ochranné mocnosti z řad států neutrálních či na konfliktu nezúčastněných provede strana konfliktu se souhlasem druhé strany „*od počátku*“ ozbrojeného konfliktu a druhá strana jí umožní působit „*bez prodlení*“. Explicitně se ochranné mocnosti stanoví povinnost řádně své poslání plnit.

Zdokonalují se opatření pro případ, že ochranná mocnost jmenována nebo přijata nebyla. V tom případě Mezinárodní výbor Červeného kříže⁷³ nabídne své dobré služby stranám konfliktu za účelem jmenování ochranné mocnosti, s níž by strany konfliktu souhlasily. Jestliže se ani přesto nepodaří ochrannou mocnost ustavit, strany „*bez prodlení přijmou*“ nabídku ustavit namísto ochranné mocnosti ekvivalent – *substituta*. Tuto „*bude moci učinit*“⁷⁴ MVČK nebo jiná organizace skýtající „*veškeré záruky nestrannosti a schopnosti jednat jako substitut*“.

Jako reakci na zdráhání se vstoupit v jednání se stranou, kterou druhá *de iure* neuznává, stanoví čl. 5 odst. 5 výslovně, že jmenování či přijetí ochranných mocností „*nemá vliv na*

---

⁷² mezi přijetím Úmluv v r. 1949 a Konferenci se uvádí jen tři (!) případy použití, a to Suez (1956), Goa (Indie vs. Portugalsko, 1961), Indie vs. Pákistán (1971). Po zmíněné Konferenci to bylo v konfliktu Argentina vs. Velká Británie (1982) – srv. Komentáře k DP – a Kosovo.

Přítom institut ochranných mocností obecně v mezinárodním právu zdaleka mrtvým není – jen např. Švýcarsko vykonávalo či vykonává od 2. sv. války činnost ochranné mocnosti v sedmi desítkách případů. Většinou jde však o činnost mimo systém regulovaný Ženevskými úmluvami.

Důvody lze spatřovat zejména v tom, že – oproti tradičnímu období – již válka nemusí nutně znamenat přerušeni diplomatických vztahů mezi válčícími, že vlivem zákazu použití síly se dnes státy zdráhají uznat existenci ozbrojeného konfliktu či obavou, že aktem přijetí ochranné mocnosti by daný stát uznal stát, který jinak jako takový neuznává a ostatně též následkem rychlého průběhu konfliktu nebo omezených zdrojů pro výkon funkce ochranné mocnosti. Tyto problémy si nová úprava z r. 1977 kladla za cíl překlenout (srv. čl. 5 DP I)

⁷³ „aniž by tím bylo dotčeno právo kterékoli jiná nestranná humanitární organizace“. Diplomatičká konference však výslovně uvádí jen MVČK; návrhy na doplnění výčtu (např. o OSN, Řád Maltézských rytířů) Konference odmítla (totéž v případě substituta – viz dále)

⁷⁴ z důvodu nezávislosti MVČK zde – stejně jako v jiných ustanoveních humanitárního práva – mu je dááno *právo*, nikoli *povinnost*, určitým způsobem postupovat

*právní postavení stran konfliktu nebo kteréhokoli území včetně okupovaného.*⁷⁵ Rovněž udržování diplomatických styků či pověření třetího státu ochranou zájmů některé ze stran konfliktu⁷⁶ „není překážkou jmenování ochranné mocnosti“ ve smyslu Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu I.

Ženevské úmluvy a Dodatkový protokol I krom obecného ustanovení o dohledu a napomáhání při aplikaci pověřují ochranné mocnosti a jejich delegáty opravdu úctyhodným rozsahem konkrétních úkolů kontrolních i obecně humanitárních – nalezneme na osm desítek zmínek.

Ochranné mocnosti tak například poskytují „dobré služby“ v zájmu chráněných osob, zejména při neshodách o použití či výkladu Úmluv⁷⁷ (strany konfliktu jsou povinny návrhům na schůzku vyhovět⁷⁸), dále slouží k předávání řady informací či dokladů o chráněných osobách mezi zadržující mocnosti a zemí původu (soupis zraněných, zemřelých, trosečníků, předávání závětí, plných mocí, úmrtních listů, peněz apod.), napomáhají komunikaci při zřizování chráněných zón, umístění zajateckých táborů, mohou zevrubně kontrolovat režim zajetí a internace, hovořit se zajatci a internovanými beze svědků⁷⁹ a přijímat od nich podněty či stížnosti, zajišťovat předávání korespondence, balíčků i humanitárních zásilek, musí být informovány o trestním řízení proti zajatci či internovanému a potrestání a mají možnost zúčastnit se soudního přelíčení,⁸⁰ mají možnost zúčastnit se soudního jednání o přiznání statusu válečného zajatce⁸¹, mohou kontrolovat stav zásobování a zdravotní péče na okupovaných územích, nahlížet do zdravotní dokumentace chráněné osoby⁸², dohlížet na evakuaci dětí apod.

Současná úprava systému ochranných mocností, jak je zahrnuta v Ženevských úmluvách a Dodatkovém protokolu I, vytváří všechny předpoklady pro to, aby systém, propracovaný i po procedurální stránce, mohl být efektivně využíván. Nicméně ani doplnění zakotvené v dodatkovém protokolu širší využití tohoto institutu nepřineslo⁸³.

---

⁷⁵ toto ustanovení je přirozeně nadbytečné, neboť aplikace Ženevských úmluv a Protokolu I nemá tak jako tak obecně vliv na právní postavení stran konfliktu (srv. čl. 4 DP I)

⁷⁶ srv. čl. 45 *Vídeňské úmluvy o diplomatických stycích*

⁷⁷ čl. 11/11/11/12

⁷⁸ explicitně je opět zmíněna možná role MVČK jako účastníka schůzky

⁷⁹ čl. 126 ŽÚ III, resp. 143 ŽÚ IV

⁸⁰ srv. čl. 101, 104, 105, 107 ŽÚ III, resp. 71, 72, 74, 75 ŽÚ IV

⁸¹ čl. 45 DP I

⁸² čl. 11 DP I

⁸³ jak jsme již zmínili, od druhé světové války byl tento systém použit pětkrát, z toho dvakrát – v případě kosovského konfliktu – po přijetí DP I. Přiznejme však také, že v poslední epoše narůstá především počet konfliktů nemezinárodních, kde se tento systém neuplatňuje.

Lze se též domnívat, že státy krom jiného pokládají za dostatečnou – v oblasti kontroly zacházení s chráněnými osobami – činnost Mezinárodního výboru Červeného kříže, jehož personál v poli se od konce studené války zdesetinásobil⁸⁴ (!). Ostatně systém ochranných mocností si od svého počátku nekladl za cíl nahradit činnost této specifické instituce, zřízené právě za účelem pomoci obětem válek, jak zdůrazňují (podobně jako v r.1929) čl. 9/9/9/10 Ženevských úmluv z r. 1949, dle nichž žádná ustanovení Úmluv „*nejsou na překážku*“ humanitární činnosti Mezinárodního výboru ČK.

1.2.2.2. Mezinárodní výbor Červeného kříže

1.2.2.2.1. Status Mezinárodního výboru ČK

Mezinárodní výbor Červeného kříže (ICRC, CICR⁸⁵, MVČK) je apolitická, neutrální a nezávislá mezinárodně působící organizace *sui generis* se sídlem v Ženevě.

*Jejím výhradním posláním je pomáhat obětem ozbrojených konfliktů a vnitřních násilností, chránit jejich životy a důstojnost, působit jako neutrální zprostředkovatel. Snaží se rovněž předcházet lidskému utrpení prosazováním a podporou mezinárodního humanitárního práva a všeobecných humanitárních principů. Řídí a koordinuje pomocné aktivity poskytované Mezinárodním hnutím ČK&ČP v situacích konfliktů. Ustavena r. 1863 stala se základem Mezinárodního hnutí ČK&ČP*⁸⁶.

Úkoly v této oblasti na něj přeneslo mezinárodní společenství, a to normami smluvní i obyčejové povahy. K plnění těchto úkolů je mu také přiznávána mezinárodně právní subjektivita a náleží mu status pozorovatele v OSN.

Spolu se 186 *národními společnostmi Červeného kříže* (Č. *půlměsíce, Davidovy hvězdy*) a jejich *Mezinárodní federací* tvoří *Mezinárodní hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce* (*Mezinárodní Červený kříž*)⁸⁷.

Ve své činnosti se MVČK a celý Mezinárodní ČK vůbec řídí sedmi základními principy⁸⁸:
Humanita – nestrannost – neutralita – nezávislost – dobrovolnost – jednota – světovost.

⁸⁴ např. v případě osob zadržovaných na Guantanámu USA striktně odmítly možnost návštěvy OSN s tím, že od počátku umožňují návštěvy a činnost delegátů MVČK

⁸⁵ *International Committee of the Red Cross, Comité international de la Croix-Rouge*; <http://www.cicr.org>

⁸⁶ tzv. *prohlášení o poslání MVČK*; vychází z čl. 4 Statutu MVČK / čl. 5 Statutu Mezinár. hnutí ČK&ČP.

Ve vztahu k národním organizacím ČK (národním společnostem) je MVČK dále autoritou rozhodující o jejich uznání (čl. 5 odst. 2 písm. b) Statutu Mezinár. hnutí ČK&ČP)

⁸⁷ *národní společnosti* uznává Výbor a příslušná vláda; zatímco národní společnosti působí na úrovni *národní*, působí Výbor a Federace na úrovni *mezinárodní*. Činnost Federace je komplementární k poslání Výboru – organizující „mírovou“ humanitární činnost Hnutí *mimo* území zasažená ozbrojenými konflikty a vnitřními násilnostmi (kompetence Výboru)

⁸⁸ současné znění bylo vyhlášeno XX. Mezinárodní konferencí ČK; Principy jsou zahrnuty do Statutu Mezinárodního hnutí ČK&ČP a všech jeho složek jako řídicí veškerou činnost Červeného kříže a Č. půlměsíce.

Tyto principy jsou chápány jako základní deviza Červeného kříže a ovládají zásadním způsobem každodenní činnost a prolínají takřka všemi dokumenty, ať již programovými či řídicími, této světové asociace a jejích složek.

První dva jsou považovány za principy ústřední: princip *humanity* formuluje cíl organizace: předcházet či alespoň mírnit všemi prostředky lidské utrpení; princip *nestrannosti* zavazuje nečinít rozdílu založených na národnostním, rasovém, náboženském, třídním či politickém základě s tím, že jediným hlediskem je potřeba trpícího. Do další skupiny principů náleží *neutralita*, zakazující v zájmu zachování důvěry všech podporu strany konfliktu či sporu politického, rasového, náboženského nebo ideologického; *nezávislost*, tj. nezávislost v rozhodování na vůli jiných subjektů, týkající se i národních společností, které jsou Statutem Mezinárodního ČK definovány jako pomocné organizace veřejné moci. Třetí skupinu tvoří *dobrovolnost*, proklamující snahu pomoci trpícímu, nikoli dosažení zisku, jako motiv činnosti; *jednota*, připouštějící existenci jen jedné národní společnosti působící v každé zemi a *světovost* definující rovnost všech národních společností a celosvětovost rozsahu činnosti Červeného kříže.

MVČK vznikl r. 1863, kdy se nejprve z iniciativy *Henri Dunanta*⁸⁹ ustavil přípravný tzv. *Výbor pěti*⁹⁰. Tomuto se podařilo získat mezinárodní podporu a v říjnu 1863 se schází *mezinárodní konference*⁹¹, na níž jsou účastni jednak představitelé vlád (*vládní složka*) a jednak představitelé filantropických organizací (*nevládní složka*) Evropy⁹². Konference⁹³ rezolucemi z 29.10.1863 vyzvala k zakládání národních *Výborů* a formulovala status a některé

Podle čl. 11 Statutu nejsou na mezinárodních konferencích – tedy ani ze strany států – přípustné žádné návrhy, které by protirečily některému z principů

⁸⁹ Henri Dunant [1828-1910, původně švýcarský obchodník, po shlednutí bitvy u Solferina (1859) iniciátor a propagátor založení Červeného kříže (1863) a přijetí první Ženevské úmluvy (1864), nositel první z Nobelových cen za mír (1901)]

⁹⁰ stalo se tak 9.2.1863 a jeho členy spolu s Dunantem (tajemník výboru) byli další čtyři Ženevané G. Moynier (předseda), L. Appia, T. Maunoir, H.G. Dufour. Výbor si vzal za úkol zrealizovat návrhy H. Dunanta obsažené v publikaci *Vzpomínka na Solferino*, v níž Dunant – krom popisu průběhu bitvy u tohoto města a jejích následků do řad zejména raněných vojáků obou stran – navrhuje

1. vytvořit síť pomocných organizací připravujících v době míru personál pro zdravotnickou pomoc v době válek poskytovanou bez rozdílu příslušnosti k stranám konfliktu,
2. přijmout mezinárodní úmluvu kodifikující všeobecně uznané „posvátné zásady, které byvše jednou přijaty mohly by sloužit jako podklad pomocným společnostem pro péči o raněné“.

⁹¹ z hlediska číslování konferencí Červeného kříže, zavedeného r. 1867, je tato ustavující konference konferencí „nultou“

⁹² zúčastnily se delegace vlád 16 tehdejších evropských zemí a delegace 4 soukromých filantropických organizací (předobraz pozdějších národních společností ČK)

⁹³ konferenci zahájil G. H. Dufour [1787-1875, švýcarský generál a spoluzakladatel Červeného kříže, první prezident MVČK] a předsedal jí Gustave Moynier [1826-1910, právník a diplomat, 1864-1910 prezident MVČK, účastník diplomatické konference v Ženevě (1906) a předsedající všech mezinárodních konferencí ČK do r.1910, nazýván „architektem Červeného kříže“, autor myšlenky na ustavení stálého mezinárodního trestního soudu]

principy jejich činnosti, zavedla znak Červeného kříže⁹⁴, systém mezinárodních konferencí a současně doporučila státům základní zásady budoucí první Ženevské úmluvy. Tato konference je pokládána za *mezinárodní uznání MVČK a zrod národních společností*, jako pomocných orgánů veřejné správy, tedy za *založení Mezinárodního Červeného kříže*⁹⁵. Následně, na srpen 1864, byla svolána *diplomatická konference* k přijetí první z Ženevských úmluv. Konferenci 6.6.1864 formálně svolala vláda Švýcarské konfederace, ovšem přípravou jak organizační tak především přípravou příslušného návrhu pověřila MVČK. Ostatně *G. H. Dufour*, člen a do března 1864 prezident MVČK, konferenci zahájil a předsedal jí⁹⁶. Návrh *Ženevské úmluvy o zlepšení osudu raněných příslušníků armád v poli* schválila konference konsenzem 22.8.1864.

Tím byly realizovány oba Dunantovy návrhy obsažené v knize *Vzpomínka na Solferino*. Současně tak byla položena tradice těsného vztahu MVČK a mezinárodního společenství (*Mezinárodní konference Červeného kříže a Červeného půlměsíce*) i MVČK a Švýcarské konfederace v oblasti mezinárodního humanitárního práva (Švýcarsko plní roli deponitáře úmluv *ženevského práva* a svolavatele diplomatických konferencí k jeho kodifikaci, zatímco MVČK připravuje návrhy nových úmluv a vede jednání předcházející jejich přijetí)⁹⁷.

Než popíšeme mandát Mezinárodního výboru ČK vůbec a v oblasti implementace MHP zvláště, vraťme se k mezinárodním konferencím Červeného kříže a Červeného půlměsíce⁹⁸. Konference jsou mezinárodním orgánem (ve smyslu mezinár. práva), jehož členy jsou státy – smluvní strany Ženevských úmluv⁹⁹, Mezinárodní výbor ČK a jednotlivé národní společnosti (celkem 186) spolu s Mezinárodní federací společností ČK&ČP. Zastoupení je tedy *širší*, než by odpovídalo účasti toliko složek Mezinárodního hnutí ČK&ČP – taková varianta by z Konference činila pouze *vnitřní* orgán Červeného kříže¹⁰⁰. Složení Konference vzniklo historicky a odráží duální povahu Mezinárodního hnutí ČK&ČP, které v sobě nese jak prvky

⁹⁴ v tu chvíli jako znak pro zdravotníky Mezinárodního výboru a národních výborů (Ženevská páska), jako ochranný znak zdravotnické služby (pozemních armád) *en bloc* byl zaveden první Ženevskou úmluvou o rok později

⁹⁵ tyto termíny bychom v dokumentech Konference ovšem nenašli: MVČK užíval až do r.1875 název *Mezinárodní výbor pro pomoc raněným vojákům*, o pozdějších národních společnostech hovoří konference jako o *národních komitétách* (v jejich názvu se „červený kříž“ objevuje až od 70-tých let 19. st.) a pro asociaci jako celek žádný název neužívá (název *Mezinárodní Červený kříž* pochází až z r. 1928, kdy byl přijat její první (!) statut).

⁹⁶ Těto *Mezinárodní konference pro neutralizaci vojenské zdravotnické služby v poli* se zúčastnily delegace (opět) 16 států – krom Rakouska (přistoupilo 1866), Ruska (přistoupilo 1867) či Svatého stolce (přistoupil 1868) – všechny velmoci evropské a USA.

⁹⁷ toto spojení států a Hnutí ČK&ČP ve věcech humanitárního práva zajímavě ilustruje např. , že r. 1929 *Úmluvu o zacházení s válečnými zajatci* jménem příslušného státu podepsal v pěti případech činitel národní společnosti ČK/ČP

⁹⁸ do r. 1986 *Mezinárodní konference Červeného kříže* (název kodifikován 1928)

⁹⁹ dnes všechny státy světa (s výjimkou sporného Kosova)

¹⁰⁰ takovým orgánem je Rada delegátů ČK&ČP; její usnesení může Konference revidovat

vládní tak i nevládní¹⁰¹. Účast vládních delegací (vystupování, hlasování, přijímání závazků) na Konferenci má povahu oficiálního aktu příslušného státu. Konsensuálně přijaté rezoluce, jako projev praxe států, lze tedy použít jako zdroj výkladu norem mezinárodního práva. Konference se schází zpravidla jednou za čtyři roky, volí tzv. Stálou komisi ČK&ČP, v mezidobí jediný stálý orgán Mezinárodního hnutí ČK&ČP.

Mandát Mezinárodního výboru Červeného kříže vychází: ze Statutu Mezinárodního výboru Červeného kříže a rezolucí mezinárodních konferencí, z mezinárodních smluv a mezinárodního obyčeje.

Statut Mezinárodního výboru Červeného kříže¹⁰² je primárně jeho vnitřním dokumentem, jako subjektu švýcarského práva, neboť jako takový Výbor ostatně vznikl. Praxe států ustálená od vzniku MVČK (a mezinárodní konference r. 1863) však přijímá MVČK jako nezávislou instituci se specifickým posláním *shodně* s tím, jak je MVČK sám sobě určil vlastním statutem. Viditelným projevem je skutečnost, že mezinárodní společenství prostřednictvím *Statutu Mezinárodního hnutí ČK&ČP* přijímaného mezinárodními konferencemi ČK&ČP stanoví¹⁰³, že „*Mezinárodní výbor Červeného kříže, založený v Ženevě r. 1863 a formálně uznáný v Ženevských úmluvách a Mezinárodními konferencemi Červeného kříže, je nezávislá humanitární organizace mající svůj vlastní statut.*“ Kompetence MVČK a složení jeho nejvyššího orgánu vymezené ČK Statutem Mezinárodního hnutí ČK&ČP doslovně odpovídají témuž ve vlastním statutu MVČK¹⁰⁴. K explicitnímu zakotvení tohoto „mezinárodního rozměru“ MVČK došlo až 60 let po jeho vzniku¹⁰⁵, kdy již tato psaná úprava pouze odrážela existující obyčej (potvrzený mj. praxí za 1. světové války).

Před touto „internacionalizací“ Statutu MVČK bychom za zdroj jeho mandátu mohli pokládat jednotlivé rezoluce mezinárodních konferencí, kterými mezinárodní společenství (smluvní strany Ženevských úmluv) pověřovalo MVČK různými úkoly při ochraně obětí válek (jako př. uveďme rezoluci IX. Konference (Washington, 1912) dávající MVČK mandát ke koordinaci humanitárních zásilek válečným zajatcům a k dohledu nad jejich distribucí

---

¹⁰¹ kvalitativně tedy stejné od r. 1863, kdy se konala první – ustavující. Tehdy byla účast států zvolena proto, že řešená problematika – zlepšení úrovně zdravotnické služby v armádách – nebyla bez účasti států řešitelná. Tento model zůstal zachován a – spolu s pozdějšími mezinárodními smlouvami – je zdrojem zvláštního statusu jak Mezinárodního výboru Červeného kříže (zvláštní subjekt mezinárodního práva), tak národních společností (pomocné organizace veřejné moci – „*auxiliaries to public authorities*“)

¹⁰² Statut je dostupný na <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/icrc-statutes-080503>

¹⁰³ viz čl. 5 odst. 1 Statutu Mezinárodního hnutí ČK&ČP; textace je doslovně shodná s čl. 1 odst. 1 Statutu MVČK. Statut Mezinárodního hnutí ČK&ČP bývá mezinárodními konferencemi přijímán vždy konsensem (tj. vč. platného Statutu přijatého XXV. Konferencí r. 1986)

¹⁰⁴ srv. např. čl. 5 odst. 2 a 3 Statutu Mezinárodního hnutí ČK&ČP s čl. 4 odst. 1 a 2 Statutu MVČK. Toto je ostatně nadbytečné, neboť již citované ustanovení svěčuje MVČK samému vše, co se jej týká

¹⁰⁵ počínaje prvním ze statutů Mezinárodního Červeného kříže z r. 1928; současný pochází z r. 1986.

„prostřednictvím neutrálních delegátů akreditovaných u zúčastněných mocností“ nebo rezoluci X. Konference (Ženeva, 1921) poskytující mandát k pomoci a ochraně obětí vnitrostátních konfliktů a nepokojů). Praxe pověřovat MVČK k určitým činnostem souvisejícím s jeho výše definovaným posláním včetně implementace MHP pokračuje přirozeně i po přijetí Statutu Mezinárodního ČK.

Významným pramenem mandátu MVČK se posléze staly *mezinárodní smlouvy* (v mnohém jen kodifikující existující obyčej) Poprvé je MVČK zmiňován v čl. 79 Úmluvy o zacházení s válečnými zajatci (1929), kde se mu dává právo navrhnout organizaci ústřední informační kanceláře pro válečné zajatce, jejíž úkoly ostatně pátrací agentura MVČK již plnila a plní¹⁰⁶, avšak možná i větší význam má poslední odstavec téhož článku, dle něž případné zřízení takového úřadu (rozuměj mimo půdu MVČK¹⁰⁷) „*nesmí být vykládáno jako omezující humánní činnost MVČK*“ a podobně – v obecném duchu – čl. 88¹⁰⁸. Uvedená Úmluva tedy především představuje uznání smluvních stran pro humánní činnosti MVČK, plynoucí z jeho povahy, i pokud jsou vykonávány *mimo výslovná zmocnění* v Úmluvě.

Až do druhé světové války spoléhal MVČK především na oprávnění plynoucí z uznané specifické povahy této instituce a v duchu své proklamované nezávislosti nepokládal za nutné, aby mu smluvní právo výslovně stanovovalo některé kompetence¹⁰⁹. Zřejmě špatná zkušenost s odepřením přístupu především k civilním internovaným ze strany Německa¹¹⁰ však MVČK přiměla „taktiku“ změnit a do nově přijímaných Ženevských úmluv r. 1949 i Dodatkových protokolů tak byly – na jeho návrh nebo s jeho souhlasem přímo diplomatickou konferencí – zahrnuty explicitní zmínky v mnohem širším rozsahu – v Úmluvách a trojici Dodatkových protokolů je MVČK zmíněn 64 krát (a národní společnosti 21 krát) a k dalšímu jej vyzývají i závěrečné akty těchto diplomatických konferencí...

---

¹⁰⁶ jeho činnost byla praxí států uznávána již dříve. Např. v 1. svět. válce působila *Mezinárodní agentura pro válečné zajatce* (Ženeva), disponovala kartotékou s 5 miliony karet zajatců. Pro agenturu pracovalo 1.400 osob (vč. např. R. Rollanda). Její činnost se opírala (jen) o specifický charakter instituce a rezoluci z r.1912

¹⁰⁷ k čemuž nikdy ostatně nedošlo

¹⁰⁸ ustanovení úmluvy „nejsou překážkou humánní činnosti, kterou může se svolením zúčastněných válčících vyvíjet Mezinárodní výbor Červeného kříže za účelem ochrany válečných zajatců.“

jen v období 2. svět. války MVČK, vycházející z práva iniciativy dle čl. 88 *Ženevské úmluvy o zacházení s válečnými zajatci* (1929), vykonal 11 tisíc (!) kontrolních návštěv zajateckých táborů, předal 120 milionů zpráv mezi zajatci a jejich blízkými a zajatcům 446 tisíc tun humanitárních zásilek

¹⁰⁹ jeho specifický mandát navštěvovat zadržené byl přijímán dokonce i v případě občanských válek, kde jakákoli smluvní úprava absentovala až do r.1949, či i vnitrostátních násilností – Rusko (1918), Maďarsko (1919), Irsko (1923), Polsko (1924), Černá Hora (1924), Itálie (1931), Rakousko (1934), Německo (1935 a 1938), Litva (1937) a Španělsko (1936-39)

¹¹⁰ licoměrně odůvodňovaná i absencí příslušné smluvní úpravy

I právě zmíněné instrumenty¹¹¹ obsahují obecné uznání činnosti MVČK plynoucí z jeho specifické postavení a poslání např. ustanoveními, v nichž smluvní strany uznávají, že Mezinárodní výbor ČK – a podobně národní společnosti – mohou nad rámec Úmluv a Dodatkového protokolu I¹¹² „rovněž vykonávat jakoukoli jinou humanitární činnost ve prospěch těchto obětí [ozbrojených konfliktů]“, a zavazují se k podpoře činností složek Červeného kříže.

Postavení MVČK dále plyne i z *mezinárodního obyčeje*. V něm se jednak protíná mandát daný Statutem MVČK a Ženevskými úmluvami¹¹³, avšak obyčej poskytuje Výboru i mandát tam neobsažený. Aniž bychom chtěli zacházet do podrobností, zmiňme mezinárodněprávní subjektivitu Výboru¹¹⁴, na jejímž základě s ním řada států udržuje diplomatická zastoupení, jeho delegace, jejich prostory, pošta a personál požívá zacházení analogického diplomatickým misím¹¹⁵. Významným je i udělení statusu *stálého pozorovatele v OSN*, který umožňuje MVČK účastnit se jednání VS OSN a tam vystupovat¹¹⁶. Jedním z obyčejových podstatných výsad MVČK a jeho delegátů je právo nevypovídat v trestním řízení před soudy o skutečnostech zjištěných při plnění poslání¹¹⁷. Mezinárodním obyčejem je i právo MVČK nabídnout své dobré služby a navštěvovat zadržované v souvislosti s *vnitřními násilnostmi*¹¹⁸.

---

¹¹¹ v oblasti smluvního práva není Ženevské právo jediným zdrojem mandátu MVČK. Jeho úloha i mimo situace, kdy se aplikuje právo humanitární, je – krom obyčeje (viz dále) – uznávána i např. v *Mezinárodní úmluvě o potlačování teroristických bombových útoků* (1997), dle jejíhož čl. 7 odst. 5 nejsou její ustanovení týkající se procesních záruk vůči domnělému pachateli „na újmu právu ... smluvní strany ... pozvat Mezinárodní výbor Červeného kříže, aby kontaktoval a navštívil domnělého pachatele.“

¹¹² srv. čl. 81 DP I, ŽÚ čl. 9/9/9/10.

¹¹³ na něž, jak jsme viděli, se současný Statut odvolává též, ačkoli vznik MVČK přijetí Úmluv předcházela

¹¹⁴ ta je předmětem i smluvní úpravy – viz smlouva mezi MVČK a Švýcarskou konfederací (z r. 1993), v níž Švýcarsko uznává mezinárodněprávní subjektivitu MVČK a v podstatě jej (jím užívané prostory) a jeho činnost (ze níž nenese odpovědnost; mezinárodněprávní odpovědnost nese MVČK, co další typický atribut mezinárodněprávní subjektivity) vyjímá ze své jurisdikce zabezpečující k tomu potřebné výsady a imunity.

¹¹⁵ podrobnosti ovšem upravují smlouvy o sídle uzavírané se zeměmi, kde jsou jeho delegace zřizovány (v současnosti v 80 zemích)

¹¹⁶ tento status byl MVČK udělen v r. 1990, tedy relativně nedávno. I tato skutečnost – neboť tento statut náleží jen nečlenským státům a mezivládním organizacím – ilustruje nazírání mezinárodního společenství na MVČK. Ten sám zpočátku – s ohledem na svou nezávislost a neutralitu – neudržoval se vzniklou OSN vztahy nijak úzké považuje ji za politickou organizaci. Posléze v MVČK převážil názor, že VS OSN představuje vhodnou „tribunu“ pro oficiální stanoviska MVČK adresovaná státům.

Status pozorovatele byl později (1994) přiznán i *Mezinárodní federaci společností ČK&ČP*, jakožto partneru OSN na poli humanitárním mimo území zasažená ozbrojenými konflikty nebo vnitřními násilnostmi.

¹¹⁷ srv. ICTY Prosecutor vs. Simic, delegáti MVČK tak např. nevypovídali již před Norimberským vojenským tribunálem; pro toto právo ostatně svědčí i smluvní úprava, požadující, aby např. rozhovory se zadrženými probíhaly vždy důvěrně (srv. čl. 126 ŽÚ III, resp. 143 ŽÚ IV).

Tzv. zásady důvěrnosti je jedna ze stěžejních zásad činnosti MVČK – jeho nálezy jsou určeny jen pro jednání se stranou-porušitelem a pro MVČK samotný, MVČK si však vyhrazuje právo tyto zveřejnit, pokud by důvěrná jednání zřejmě nevedla k nápravě; využití posledně jmenovaného je extrémně vzácné.

¹¹⁸ „*internal disturbances*“ – hromadné násilnosti nedosahující intenzity ozbrojeného konfliktu; toto právo není důležité jen z hlediska ochrany obětí těchto vnitřních nepokojů a napětí, ale také proto, že zajišťuje kontinuum činnosti MVČK jak v situacích ozbrojených konfliktů (kdy je dáno (i) smluvně) tak i těchto násilných akcí nižší intenzity. Umožňuje tak státům akceptovat nabídku MVČK bez toho, aniž by se dotýkaly mnohdy velmi (politicky) ožehavé právní kvalifikace oné násilné situace v jejich zemi...

Pro charakteristiku MVČK tak nevystačíme s dichotomií *mezivládní – nevládní* organizace. Nese zřejmé prvky mezinárodní organizace *vládní* (*pověření* k činnosti z mezinárodní smlouvy a ze statutu – schvalované smluvními stranami Ženevských úmluv¹¹⁹) tak prvky organizace *nevládní* (nemožnost smluvních stran Ženevských úmluv ovlivnit personální složení ani činnost Výboru). MVČK je organizací působící mezinárodně *par excellence*, současně je však organizací přísně mononacionální¹²⁰, neboť jeho nejvyšší rozhodovací orgán – shromáždění členů Výboru – je ze Statutu tvořeno toliko občany Švýcarska a doplňuje se jen kooptacemi¹²¹.

Uzavíráme tedy, jak bylo již řečeno, že MVČK organizací *sui generis* utvořenou tak se zřetelem k vysoce specifickým úkolům při ochraně obětí válek a vnitřních násilností.

1.2.2.2.2. Role MVČK při implementaci MHP

MVČK, jako *širitel a ochránce mezinárodního humanitárního práva* má úkoly jednak v oblasti (v části 1.2.1 popsaných) opatření *preventivních* i v oblasti dále popsaných opatření *kontrolních*.

Kontrolní oprávnění stanoví MVČK vyplývají ze všech zdrojů jeho mandátu:

Ženevské úmluvy a jejich Dodatkové protokoly¹²²:

- a) stanoví MVČK a jeho delegátů konkrétní, na jiných skutečnostech nezávislá, oprávnění [v mezinárodních ozbrojených konfliktech]:
  - navštěvovat osoby pod cizí mocí chráněné ŽÚ III a IV¹²³ a místa, kde se nacházejí (zejm. internace, vězení, léčba či místa kde pracují). Návštěvy se odehrávají beze svědků¹²⁴,
  - přijímat podněty od osob pod cizí mocí chráněných ŽÚ III a IV; mocnost, která je má v moci je povinna předání takových podnětů umožnit¹²⁵

¹¹⁹ smluvní strany plní tedy úlohu „quasičlenů“ Mezinárodního hnutí ČK&ČP, mimochodem většinu příjmů MVČK činí dobrovolné příspěvky vlád smluvních stran Ženevských úmluv

¹²⁰ J. Pictet označil MVČK za „mononacionální internacionální organizaci“

¹²¹ důvodem tohoto opatření je zajistit maximální možnou neutralitu řízení MVČK prostou růzností zájmů vojenských, politických, ideologických, hospodářských aj., které mnohdy paralyzují instituce s volenými orgány. Shromáždění (Výbor v užším slova smyslu) má 15-25 členů, volí Radu a prezidenta MVČK reprezentujícího Výbor navenek. Personál MVČK čítá cca 900 pracovníků Ženevské centrály a 11.000 v poli. Nepsaná tradice je, že *vedoucími delegací MVČK* jsou v drtivé většině rovněž Švýcaři (do konce studené války i personál Delegací tvořili většinou Švýcaři)

¹²² prostředky nezbytné pro výkon funkcí MVČK dle čl. 81 odst.1 DP I poskytnou smluvní strany, resp. strany konfliktu

¹²³ váleční zajatci, cizinci na území strany konfliktu, civilisté na okupovaných územích

¹²⁴ srv. čl. 126 ŽÚ III a čl. 143 ŽÚ IV

¹²⁵ čl. 79 ŽÚ III a čl.30, 102 ŽÚ IV

- organizovat činnost Ústřední informační kanceláře pro válečné zajatce, resp. pro chráněné osoby ŽÚ IV (úkoly těchto kanceláří plní Ústřední pátrací agentura MVČK¹²⁶),
  - převzít zajištění dopravy pošty a zásilek válečným zajatcům a internovaným civilistům¹²⁷,
  - evidovat osoby nezvěstné a děti evakuované cizí moci; příslušná strana konfliktu je povinna údaje MVČK předávat¹²⁸.
- b) umožňují MVČK vystupovat jako ochranná mocnost (substitut) – viz část 1.2.2.1
- c) přiznávají MVČK právo iniciativy.

Právem iniciativy se rozumí právo nabídnout služby ve prospěch obětí konfliktu či jiné dobré služby (zprostředkování výměn zajatců, schůzek zástupců protivných stran, propouštění rukojmí apod.), které – jakožto předvídané mezinárodním právem – *nelze* odmítnout jako vměšování do ozbrojeného konfliktu či vnitřních záležitostí. Toto právo je reálně nejvýznamnější nejen z oprávnění MVČK sub a) – c), a to proto že se jako jediné smluvní oprávnění vztahuje jak na situace ozbrojených konfliktů mezinárodních¹²⁹ tak i *vnitrostátních*¹³⁰ (kde se žádné jiné kontrolní mechanismy neuplatní).

Statut MVČK¹³¹ dává této instituci právo na „*jakoukoli humanitární iniciativu vycházející z jeho role jakožto specificky neutrální a nezávislé instituce a prostředníka*“. Jelikož čl. 3 ŽÚ je součástí obyčejového práva nejen humanitárního, ale obecného mezinárodního práva vůbec¹³², vztahuje se právo humanitární iniciativy nejen na situace ozbrojených konfliktů, ale i vnitřních násilností, jakými jsou napětí či vzpoury.

Mezinárodní obyčej dává MVČK v případě mezinárodního konfliktu právo udržovat pravidelný styk se *všemi* osobami zbavenými v souvislosti s konfliktem svobody za účelem

¹²⁶ srv. čl. 4 odst. 1 písm. e) Statutu MVČK; první takovou kancelář zřídil MVČK ad hoc již r. 1870-71 při válce francouzsko-německé. Stálou se tato agentura – tehdy jako *Mezinárodní kancelář pro pomoc a zpravodajství ve věcech válečných zajatců* – stala od 1. svět. války (27.8.1914).

Agentura se zabývá též pátráním po nezvěstných (ať již v souvislosti s válkami nebo jinými katastrofami) a vyměňováním tzv. Zpráv Červeného kříže mezi rozdělenými rodinami a sjednocováním rodnin. Spolupracuje a metodicky řídí činnost pátracích služeb jednotlivých národních společností.

MVČK z rozhodnutí Spojenců dále provozuje tzv. *Mezinárodní pátrací službu* sídlící v Arolsensu, která shromáždila veškeré záznamy o cizích st. příslušnících pod mocí Německa ve 2. svět. válce

¹²⁷ 75 III, 111 IV.

¹²⁸ čl. 33 a 78 DP I

¹²⁹ srv. čl. 9/9/9/10 ŽÚ

¹³⁰ viz spol. čl. 3 ŽÚ

¹³¹ čl. 4 odst. 2; identicky Statut Mezin. hnutí ČK&ČP v čl. 5 odst. 3

¹³² kodifikuje tak „základní humanitární zřetele“, jež je nutné dodržet za všech situací hromadného násilí („*dokonce více v čase míru než války*“), srv. Mezinárodní soudní dvůr, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua* § 218 (1986) spolu s případem *Corfu Channel* § 215 (1949). Tuto poznámku uvádíme jen pro úplnost, neboť jde nad rámec problematiky MHP

zjištění podmínek, v nichž se nacházejí, a k udržení či obnovení kontaktu s rodinami¹³³. Tím se působnost MVČK – proti smluvní úpravě – rozšiřuje i na kategorii osob, na niž se vztahuje jen čl. 75 DP I, tj. těch, jimž se „nedostává příznivějšího zacházení v souladu s Úmluvami nebo tímto Protokolem,“ tj. např. i na žoldnéře či tzv. nelegální bojovníky.

V případě konfliktu vnitrostátního pak jsme již zmínili právo MVČK na iniciativu. Ta může zahrnout i návštěvy všech osob zbavených svobody za účelem zjištění podmínek, v nichž se nacházejí, a k udržení či obnovení kontaktu s rodinami¹³⁴.

Jelikož je MVČK oprávněn učinit nabídku svých *dobrych služeb* ve věcech humanitárního zájmu za *jakékoli* situace¹³⁵ – od vnitřních násilností přes války občanské až po mezinárodní ozbrojené konflikty – zpravidla v takové nabídce neuvádí konkrétní pramen svého oprávnění, neboť by tím implicitně tuto situaci kvalifikoval, což by nebylo v zájmu obětí, jimž je jeho pomoc určena, ale odvolává se na svou uznanou specificky neutrální povahu.

Toto – a zdůrazněme, že respektované – oprávnění činí z MVČK zcela výjimečnou instituci a bohužel také poslední naději mnoha osob zbavených svobody v různých situacích po celém světě.

1.2.2.3. Vyšetřování údajných porušení Ženevských úmluv. Mezinárodní vyšetřovací komise.

Součástí kontrolních opatření, tedy sledování dodržování humanitárního práva, je i *prošetřování jeho údajných porušení*.

Absence příslušné procedury v Haagských úmluvách 1899/1907 a strohá úprava v obou Ženevských úmluvách z r. 1929 byla již v meziválečném období kritizována a byly rovněž předkládány různé návrhy¹³⁶. Ženevské úmluvy z r. 1949 v čl. 52/53/132/149 stanoví, že na žádost některé strany v konfliktu se o *každém* tvrzeném porušení Úmluv „zavede vyšetřování způsobem, jenž bude stanoven dohodou mezi zúčastněnými stranami“. Posunem proti úpravě z r. 1929 je ustanovení o tom, že nedosáhne-li se této dohody „shodnou se strany na volbě

¹³³ pravidlo č. 124 a) Studie MHP

¹³⁴ pravidlo č. 124 b) Studie MHP

¹³⁵ z blízké – časově i geograficky – situace vzpomeňme misi MVČK (návštěvy zadržených etc.) při událostech v Polské lidové republice spojených s vyhlášením mimoř. stavu (1981)

¹³⁶ Dle úpravy v Ženevských úmluvách z r. 1929 se vyšetřování zavede na základě požadavku některé z válčících stran a způsob dohodnou obě strany. Již XV. Mezinárodní konference ČK (1934) navrhovala, aby vyšetřování údajných porušení nebylo pouze záležitostí dvou válčících stran, ale aby bylo automatizováno. Pro diplomatickou konferenci 1949 byl připraven návrh požadující ustavení vyšetřovací komise na žádost některé ze stran konfliktu nebo kterékoli smluvní strany. Již v době míru měl být připraven seznam možných členů takových komisí. Komise měla být tříčlenná – každá ze stran by navrhla jednoho člena ze seznamu, avšak ze státu nezapojeného do aktuálního konfliktu, na třetím se měli tito shodnout. Pro případ neshody jej měli po řadě navrhnout předseda Mezinárodního soudního dvora a prezident MVČK. Diplomatická konference návrh silně modifikovala.

rozhodčího, který stanoví, jakým způsobem postupovati“. Vyšetřování je tedy obligatorní, ale zůstává věcí zúčastněných stran a až v případě primární neshody o jeho způsobu nastupuje obligatorně určený rozhodce¹³⁷. To vedlo ke snaze proceduru dále upravit a učinit ji automatickou. Diplomatičká konference v letech 1974-77 se zabývala škálou návrhů – od ustavení orgánu vyšetřovacího s různými pravomocemi až po dokonce návrh na ustanovení zvláštního soudního orgánu. Výsledek těchto snah a složitých jednání je skromný, nicméně znamenal další posun, když DP I obsáhlým čl. 90, určitou „miniúmluvou“ s vlastními účastníky, poprvé ustavuje zvláštní *stály* nezávislý vyšetřovací orgán – **Mezinárodní vyšetřovací komisi**¹³⁸. Kompetence Komise však musí každá smluvní strana DP I přijmout zvláštním prohlášením depozitáři Protokolu (nazvěme je *účastník Komise*)¹³⁹.

Komise má 15 členů „*vysokých morálních kvalit a uznávané nestrannosti*“ volených konferencí účastníků Komise na dobu do volby nové Komise. Konferenci svolává depozitář každých pět let, který také Komisi poskytuje administrativní zázemí. Jednací řád přijímá Komise sama s tím, že v případě vyšetřování nemůže předsedajícím být občan některé ze stran konfliktu¹⁴⁰.

Vyšetřování *údajného vážného porušení* Úmluv nebo Protokolu [*působnost dle čl. 90 odst.2 c) (i)*] zahajuje Komise na základě podnětu *kteréhokoli* státu-účastníka Komise¹⁴¹ a pouze v „*ostatních situacích*“ [*působnost dle čl. 90 odst.2 písm. d)*] na žádost strany konfliktu a se souhlasem strany druhé¹⁴².

---

¹³⁷ Nepřekvapí patrně, že tímto postupem nebylo po dobu účinnosti Ženevských úmluv žádné vyšetřování vedeno

¹³⁸ *International Humanitarian Fact-Finding Commission, Commission internationale humanitaire d'établissement des faits*; oproti znění DP I obsahuje název Komise slovo *humanitární*; <http://www.ihffc.org>

¹³⁹ viz čl. 90 odst. 2 písm. a)

Počtu 20, nutných dle odst. 1 b) pro ustavení komise, bylo dosaženo 20.11.1990, v současnosti toto prohlášení učinilo 71 států (vč. ČR). Komise sídlí v Bernu.

¹⁴⁰ čl. 90 odst. 6 DP I; Komise má i proto tři místopředsedy

¹⁴¹ tedy nikoli jen některé ze stran konfliktu; čl. 90 explicitně nestanoví, kdo může podnět v tomto případě podat (jeho litera dokonce nevylučuje ani vlastní iniciativu Komise).

Návrh projednávaný Diplomatičkou konferencí počítal i se zahájením vyšetřováním z vlastní iniciativy Komise, což ovšem bylo odmítnuto. Následkem změn tak čl. 90 neobsahuje bohužel ani vymezení okruhu těch, kdo mohou „žádost o vyšetřování“ [odst.3 b)] podat. Bezpochyby jsou to státy-účastníci Komise, ale byla-li komise zřízena smluvně (Protokolem I), není důvod vyřazovat z okruhu oprávněných ani ostatní smluvní strany Protokolu. Komentáře DP dospívají k názoru, že oprávněným jsou toliko státy, nikoli např. mezinárodní organizace, s tím, že připouštějí, aby podnět podala i ochranná mocnost státu-účastníka Komise (byť by sama jejím účastníkem nebyla). Sama Komise svým jednacím řádem okruh oprávněných rovněž nevynezuje, ve svých oficiálních prohlášeních zmiňuje právo států – svých účastníků, aniž by však explicitně vylučovala možnost jinou (prohlášení z října 2005 dostupné na stránkách Komise). Naproti tomu Depozitář (viz stránky švýcarského ministerstva zahraničí <http://www.eda.admin.ch>) o Komisi uvádí, že stát, dříve než jí podnět předloží, musí přijmout její kompetenci. Praxe v této oblasti chybí zcela.

¹⁴² jde např. o situace, které nejsou vážným porušením, nebo o případ kdy alespoň jedna ze stran konfliktu není účastníkem Komise (nemusí být dokonce ani sml. stranou Protokolu I) a lze se též domnívat, že v tomto případě již působnost komise není omezena jen na posuzování porušení ŽÚ a DP I, ale i jiných norem MHP vč. obyčejových.

Dále má komise sama právo nabídnout své *dobré služby* k obnově stavu plného respektování Úmluv a Protokolu I [*působnost dle čl. 90 odst.2 c) (ii)*]¹⁴³.

Souběžně s působností komise mohou strany konfliktu zvolit pro vyšetřování porušení Úmluv nebo Protokolu I zmíněný postup zakotvený v čl. 52/53/132/149 Úmluv.

Konkrétní vyšetřování provádí sedmičlenná Komora¹⁴⁴ jmenovaná předsedou Komise, a to tak, že pět členů jmenuje předseda z členů Komise, kteří nejsou příslušníky žádné ze stran konfliktu, po konzultaci se stranami konfliktu, a další dva *ad hoc* členy předsedovi navrhnou strany konfliktu (není-li takového návrhu do stanoveného termínu, jmenuje ad hoc člena předseda dle svého uvážení). Komora vede vyšetřování na základě důkazů předložených stranami konfliktu a – uzná-li to Komora za potřebné – může další důkazy zjišťovat sama či vyšetřovat přímo *in loco*. K zajištěným důkazům mohou strany vznést své připomínky. Na základě zjištění Komory vypracuje Komise zprávu, v níž posoudí údajné porušení Úmluv či Protokolu a může též vznést doporučení k řešení. Výsledkem kompromisu zastánců a odpůrců stálého vyšetřovacího orgánu je, že zpráva Komise je neveřejná, určená jen zúčastněným stranám, nepožádají-li všechny strany konfliktu o její zveřejnění.

Činnost Komise financují účastníci Komise. Nezbytné výdaje Komory nesou strany konfliktu. Oproti původním očekáváním se zrodil orgán sice stálý, avšak s nevelkými pravomocemi. Vyšetřování tedy sice již nemůže ztroskotat na nedohodě stran o způsobu vyšetřování možných vážných porušení Úmluv nebo Protokolu I, neboť komise může šetření zahájit i bez souhlasu stran konfliktu – účastníků Komise a tyto jsou povinny Komisi být při vyšetřování nápomocny – posud jde tedy jednoznačně o pozitivní krok v rozvoji MHP, nicméně nález Komise je – bez vůle stran konfliktu – *neveřejný*. Znamená to, že je eventuální nález Komise zbytečný? Podle našeho názoru nikoli. Posoudí-li kvalifikovaný orgán danou situaci, může to být pro porušitele důležitým impulsem k nápravě – např. buď z důvodu, že protiprávnosti svého jednání si předtím nebyl vědom, nebo proto, že může předpokládat, že i jiné orgány by uvedené jednání posoudily podobně. Ostatně MVČK potvrzuje, že jeho aktivity, které se rovněž řídí principem důvěrnosti¹⁴⁵, vedou v převážné většině k tomu, že porušitel své jednání napraví.

Praktického použití za takřka 20 let své existence Komise zatím nedošla. V souvislosti s různými konflikty občas zazní úvaha o jejím možném využití (válka v Jugoslávii, nedávné

---

¹⁴³ vzhledem k tomu, že vnitrostátní konflikty se řídí vždy alespoň spol. čl. 3 ŽÚ, může tedy Komise své dobré služby nabídnout i v případě vnitrostátního konfliktu

¹⁴⁴ „pokud se příslušné strany nedohodnou jinak“ – čl. 90 odst. 3 a) – mohou se např. dohodnout, že k vyšetření postačí jeden člen Komise či naopak se shodnout na vyšetřování prováděném všemi členy Komise

¹⁴⁵ v případě neveřejnosti nálezů a zjištění je situace podobná Komisi, MVČK však má právo je v krajním případě zveřejnit i bez souhlasu zúčastněných stran.

konflikty v Libanonu či Gruzii), avšak zatím se žádný ze států se na ni s podnětem neobrátil (příčinu sama Komise – ústy svého současného předsedy M. Bothea – vidí v tom, že dle rozšířeného názoru je vyšetřování porušení MHP pokryto jinými institucemi nebo že možnosti Komise nejsou dostatečně známy). To neznamená, že by Komise byla nečinná. Věnuje značnou pozornost šíření znalosti o své existenci a potenciálním přínosu. Účastní se některých zasedání OSN, shromáždění smluvních stran ICC, je v kontaktu s Mezinárodním soudním dvorem, Mezinárodním Červeným křížem apod. Mezinárodní orgány vyzývají k jejímu využití¹⁴⁶.

Z kontrolních mechanismů, popsanych v této stati, je tak členy mezinárodního společenství v praxi využíván toliko Mezinárodní výbor Červeného kříže, jako uznávaný neutrální prostředník požívající důvěry všech stran konfliktu, spolu taktéž s národními společnostmi Hnutí ČK&ČP. Jeho výhodami je především permanentní charakter instituce, přísná neutralita a důvěrnost a v neposlední řadě dlouhá tradice činnosti.

1.2.3. Opatření represivní

Vycházejíce z povinnosti států, resp. stran konfliktu, předcházet veškerým porušováním MHP a nastalá porušení potlačovat, nastupují *represivní opatření* v situaci, kdy již k porušení, příp. vážnému porušení, humanitárního práva došlo a mohou taktéž plnit odstrašující funkci směrem k jeho potenciálním porušitelům.

Rozlišit můžeme opatření vyplývající z odpovědnosti států, resp. stran konfliktu, za porušení mezinárodního práva a opatření související s trestní odpovědností jednotlivce podle mezinárodního práva.

1.2.3.1. Vynucení mezinárodního humanitárního práva

Státu, resp. straně konfliktu, – porušiteli¹⁴⁷ mezinárodního práva obecně vzniká porušením *automaticky* mezinárodně právní odpovědnost spojená s *povinností* protiprávní jednání

---

¹⁴⁶ srv. např. rezoluci VS OSN č. 59/36 *Status of the Protocols Additional to the Geneva Conventions of 1949* (2004), *EU Guidelines on promoting compliance with IHL* č. 2005/C 327/04 Úředního věstníku EU (2005) nebo rezoluci č. 3, bod 32 XXX. Mezinárodní konference ČK&ČP *Reaffirmation and implementation of the IHL* (2007), které zdůrazňují význam Komise a vyzývají k jejímu využití v zájmu ochrany obětí ozbrojených konfliktů

¹⁴⁷ tedy subjekt, resp. dočasněmu subjektu, mezinárodního práva. Závaznost MHP i pro strany konfliktu, které nejsou státem, je zvláštním rysem humanitárního práva, které nevyžaduje uznání této strany za povstalce ani žádný další akt.

ukončit a způsobenou újmu plně odčinit¹⁴⁸. Nestane-li se tak, nastupují standardní donucovací prostředky mezinárodního práva¹⁴⁹.

V případě norem mezinárodního práva humanitárního však v souvislosti s jeho vynucením upozorněme na určitá specifika.

Jestliže v případě norem mezinárodního práva, od nichž není dovoleno odchýlit se za žádných okolností (a jak uvedli, normy MHP jsou takovými normami) se jejich porušení – *mezinárodní zločin* – dotýká zájmu každého člena mezinárodního společenství¹⁵⁰ a každý je tedy *oprávněn* sáhnout k donucovacím prostředkům, pak v duchu již popsané povinnosti *zajistit dodržování* norem MHP jsou státy dokonce *povinovány* použít v potřebné míře svůj vliv k zastavení porušování mezinárodního humanitárního práva, a to jak v konfliktech mezinárodních tak i vnitrostátních¹⁵¹.

Smluvní právo – konkrétně např. čl. 89 Dodatkového protokolu I (a shodně čl. 31 Protokolu II k *Haagské úmluvě o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu*) – se výkon tohoto obyčejového závazku snaží zpřesnit, když zavazuje všechny smluvní strany, aby „v případě vážného porušení Úmluv nebo Protokolu I jednaly společně nebo individuálně ve spolupráci s OSN a v souladu s Chartou OSN¹⁵²“. OSN by tak – i mimo okruh svých členských států – měla být zapojena do řešení vážných porušení citovaných smluv MHP a může využít všechny dostupné mechanismy směřující k nastolení pokojného stavu – třeba až po použití síly na základě rozhodnutí Rady bezpečnosti, pokud by situace byla tímto orgánem shledána za ohrožující mezinárodní mír či bezpečnost.

Pokud jde o použití donucovacích prostředků mezinárodního práva, nelze opomenout, že v případě *represálií*¹⁵³ směřujících proti osobám či objektům chráněným mezinárodním

---

¹⁴⁸ v tomto světle je zřejmé, že ustanovení třetího odstavce čl. 52/53/132/149 ŽÚ „Jakmile bude zjištěno porušení [Ženevských úmluv], učiní mu strany konfliktu konec a odstraní je jak možná nejrychleji“ je třeba uplatnit nezávisle na tom, zda proběhlo či neproběhlo vyšetřování zmíněné v předchozích odstavcích

¹⁴⁹ připomeňme, že jednáním příčitatelným státu, resp. straně v konfliktu, je v případě MHP velmi široké – je jím i např. jednání jeho běžných občanů, kteří zadrží nepřátelského vojáka (srv. čl. 12 ŽÚ III)

¹⁵⁰ nejde již tedy o právní poměr týkající se jen stran ozbrojeného konfliktu (!)

¹⁵¹ srv. pravidlo č. 144 Studie MHP

¹⁵² je ale nutno zdůraznit, že nepředepisuje formu oné spolupráce (a závazek „jednat v souladu s Chartou OSN“ nepřináší členským státům OSN, kterými jsou téměř všichni účastníci Ženevských úmluv, žádnou novou povinnost). Neznamená tedy nutně povinnost předložit věc vážného porušení Radě bezpečnosti OSN a neomezuje tedy právo např. státu, vůči němuž porušení směřuje, řešit věc přímo s delikventem. Motivací k přijetí čl. 89 byla především snaha omezit používání represálií a údajná vážná porušení řešit prostřednictvím OSN.

¹⁵³ Represálie obecně mohou být užity jen tehdy, vyhoví-li následujícím podmínkám:

- a) jsou reakcí na vážné porušení mezinárodního práva a jejich jediným cílem je přimět porušitele k ukončení protiprávního jednání,
- b) byly bezúspěšně vyčerpány všechny mírnější prostředky a bylo marně učiněno oficiální varování o možném použití represálií,
- c) rozměry represálií musí být úměrné rozsahu porušení mezinárodního práva,
- d) musí být ukončeny ihned, projeví-li porušitel ochotu protiprávní jednání zastavit a jeho důsledky odčinit.

humanitárním právem (tzv. *represálie za ozbrojeného konfliktu* či *válečné represálie*) je možnost jejich použití právě tímto právem *velmi výrazně omezena*. To ostatně nepřekvapí, neboť oblast MHP je prostředím, v němž se setkáváme s pravidly *kogentní* povahy¹⁵⁴. Ostatně, řečeno s G. Mencerem¹⁵⁵, „*represálie jen málokdy postihovaly přímo a osobně toho, kdo byl původním rušitelem mezinárodního práva a kdo měl být vlastně represáliemi donucen, aby upustil od svého vlastního protiprávního jednání.*“

Represálie proti osobám a objektům chráněným MHP, krom splnění obecných náležitostí tohoto institutu mezinárodního práva, jsou *přípustné jen*:

- v reakci na vážné porušení humanitárního práva (nikoli v případech mezinárodních závazků jiné povahy),
- bylo-li o jejich použití rozhodnuto na nejvyšší mocenské úrovni (vláda)¹⁵⁶ a
- neodporují-li zásadě lidskosti a požadavkům veřejného svědomí¹⁵⁷.

Mezinárodní humanitární právo navíc ***striktně zakazuje*** některé konkrétní represálie. Ostatně první zákaz represálií v mezinárodním právu je právě z oblasti MHP – jde o zákaz represálií vůči válečným zajatcům zakotvený v příslušné Ženevské úmluvě z r. 1929. Katalog zákazů byl rozšířen v r. 1949 Ženevskými úmluvami a v r. 1954 Haagskou úmluvou o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Tyto zákazy již získaly obyčejovou povahu.

Mezinárodní právo obyčejové ***zakazuje*** represálie¹⁵⁸:

- ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech¹⁵⁹,
- proti osobám chráněným Ženevskými úmluvami¹⁶⁰, tj.
  - raněným, nemocným a třešníkům, jakož i zdravotnickému a duchovnímu personálu ozbrojených sil (vč. personálu Červeného kříže a dalšího poskytnutého oprávněnými subjekty)¹⁶¹

---

¹⁵⁴ To samo však ještě nemusí znamenat automatický zákaz represálií (poukazem na poznatek doktríny, dle něž kogentní norma předmětem represálií být nemůže), neboť přípustnost represálií – tedy výjimka z pravidla – může *teoreticky* již být přímo součástí dané kogentní normy uplatňující se v případě vážného porušení této primární normy (*podobně* je tomu např. u *zákazu použití síly*, jakožto bezpochyby kogentní normy mezinárodního práva, kde součástí této normy je *právo sebeobrany* nastupující *jen* v případě porušení zákazu použití síly; zde ovšem nejde o represálie). Každopádně však okruh přípustných represálií je prostorem, který se stále zmenšuje a jehož hranice nejsou s jistotou dány. Důsledkem toho ostatně je, že tento institut není využíván.

¹⁵⁵ viz Mencer, Gejza: *Nové mezinárodní humanitární právo*; Academia; Praha: 1983; str. 96

¹⁵⁶ srv. např. Mulinen, F. *Handbook on the Law of War for Armed Forces*. Geneva: ICRC 1987, odstavce 231 a 234 (pod číslem 233, 235, 236 a 237 jsou zde uvedeny obecné náležitosti represálií)

¹⁵⁷ srv. *Martensova klausule* řídící *veškeré* chování stran každého ozbrojeného konfliktu a garantující civilistům a kombatantům *ochranu* v případech, kdy ji normy (smluvní či obyčejové) neposkytují (srv. Mencer, Gejza: *Nové mezinárodní humanitární právo*; Academia; Praha: 1983; str. 119)

¹⁵⁸ uvedený přehled vycházející ze Studie MHP však nemusí být vyčerpávající – uvedená studie sama uvádí, že jejím cílem nebylo nalezení všech obyčejových norem MHP

¹⁵⁹ srv. pravidlo č. 148 Studie MHP

¹⁶⁰ viz pravidlo č. 146 Studie MHP

¹⁶¹ čl. 46 ŽÚ I a čl. 47 ŽÚ II

- válečným zajatcům¹⁶²
- civilním osobám v moci cizí strany (cizinci na území některé strany konfliktu a osoby na okupovaných územích)¹⁶³
- proti objektům chráněným Ženevskými úmluvami¹⁶⁴, tj.
  - zdravotnickým jednotkám (budovám, materiálu, lodím, letadlům aj. prostředkům zdravotnické přepravy) ozbrojených sil, vč. jednotek Červeného kříže a dalších poskytnutých oprávněnými subjekty¹⁶⁵
  - majetku civilních osob v moci cizí strany¹⁶⁶
- proti objektům chráněným Haagskou úmluvou na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu¹⁶⁷

Otázka represálií byla obsáhle diskutována na Diplomatické konferenci v letech 1974-77, kde se (neúspěšně) objevovaly návrhy na smluvní úpravu tohoto, návrhy zákazu konkrétních represálií či na zákaz represálií v ozbrojených konfliktech vůbec. Ukázalo se však, že státy se *možnosti* použít represálie vzdát nehodlají, přesto však Dodatkový protokol I seznam zakázů represálií za ozbrojených konfliktů dále rozšířil – nově se tak objevuje smluvní zákaz represálií proti:

- všem raněným, nemocným, trosečnickům, zdravotnickému personálu a uznaným a zmocněným zdravotnickým jednotkám (tj. včetně osob a jednotek civilních)¹⁶⁸
- všem civilním osobám a objektům¹⁶⁹,
- objektům nezbytným pro přežití civilního obyvatelstva¹⁷⁰,

¹⁶² čl. 13 ŽÚ III

¹⁶³ čl. 33 ŽÚ IV

¹⁶⁴ viz pravidlo č. 147 Studie MHP

¹⁶⁵ viz výše citované ust. ŽÚ I a II

¹⁶⁶ viz výše citované ust. ŽÚ IV

¹⁶⁷ 147

¹⁶⁸ čl. 20; představuje podstatné rozšíření zákazu represálií proti Ženevským úmluvám na veškeré raněné, nemocné a trosečníky (viz čl. 9 odst. 1), civilní zdravotnické jednotky (viz čl. 12) i na zdravotnické jednotky armád poskytnuté dalším okruhem subjektů (viz čl. 9 odst. 2)

¹⁶⁹ čl. 51 odst. 6, čl. 52 odst. 1; podstatně rozšiřují okruh zakázaných represálií oproti čl. 33 ŽÚ IV.

Protokol I byl v závěrečném hlasování – tedy včetně všech zakázů represálií – přijat konsensem. V závěrečném slově delegace USA konstatovala „důležitý pokrok v otázce zákazu represálií“, avšak s tím, že v případě *hromadných* útoků proti civilistům je zákaz represálií „*neaplikovatelným*“. Podobně se vyjádřily delegace Velké Británie, Kanady a Francie, které na rozdíl od USA Protokol ratifikovaly; výhradu v duchu uvedeného prohlášení učinila jen Velká Británie, která si vyhradila odpověď na rozsáhlý útok na civilní cíle stejným způsobem. Nicméně USA i Velká Británie později bez výhrad ratifikovali Protokol II k *Úmluvě CCW* – tj. včetně zákazu represálií vůči civilistům. Francie ve svém vojenském manuálu zakázů represálií vůči civilistům uvádí. Manuál námořních sil USA hovoří o nebezpečí spirály represálie-kontrarepresálie a uvádí, že USA se užití tohoto institutu zdržují. Studie MHP nicméně tento zákaz mezi obyčejová pravidla neřadí. Obyčejovou povahu zákazu naopak uznal ICTY, a to dokonce opakovaně – v případech Martić (1996) a Kupreškić (2000) – došel k závěru, že součástí kogentní normy zakazující útok na civilisty za všech okolností je i zákaz útoku z důvodu represálií. Zákaz represálií proti civilistům obsahuje také konsensem přijatá rezoluce VS OSN č. 2675/XXV.

- životnímu prostředí¹⁷¹,
- stavbám a zařízením obsahujícím nebezpečné síly¹⁷².

Přesto, že u téměř u všech ustanovení prvních dvou dodatkových protokolů k Ženevským úmluvám panuje shoda o jejich obyčejové povaze (a druhý z nich je obyčejovým právem dokonce překonán), jsou zákazy represálií jednou z výjimek. I když existuje řada názorů považující i tyto zákazy za obyčej¹⁷³, nelze zejména u zákazu represálií proti civilním osobám a objektům nechráněných ŽÚ IV dojít k jednoznačnému závěru o jeho obyčejové stabilizaci, což se ovšem současně týká i legality takových represálií státy, které nejsou smluvní stranou DP I, a kterou lze s velkou pravděpodobností označit minimálně za spornou.

Pokud jde o zákazy konkrétních zbraní, obsahuje smluvní právo jen zákaz represálií, které by spočívaly v použití prostředků zakázaným Protokolem II (1996) k Úmluvě CCW (1980) proti civilistům¹⁷⁴, což je de facto znovupotvrzení zákazu represálií proti civilistům v tomto konkrétním případě.

Represálie za ozbrojeného konfliktu je tedy možné uplatnit nejspíše *pouze proti kombatantům* – a v případě smluvních stran DP I *jen proti nim* – a to použitím zakázaného bojového prostředku (zakázaná zbraň) nebo způsobu boje (proradnost, užití uniforem a insignií druhé strany, použití povolené zbraně zakázaným způsobem apod.), ovšem při respektování shora uvedených zásad, o nichž by bylo odvážné prohlásit, že umožňují jednoznačně posoudit legalitu konkrétní navržené represálie.

Státy tak možnost využití tohoto institutu v období po druhé světové válce využívají většinou jen k *zastrašení* možného porušitele – např. hrozbou útoku na civilní cíle, což bývá efektivní¹⁷⁵. Samotné represálie prakticky využívány nejsou¹⁷⁶.

1.2.3.2. Odpovědnost fyzických osob za porušení humanitárního práva

Zvláštním rysem mezinárodního humanitárního práva je, že *odpovědnost za porušení* jeho norem nenesou pouze státy, jak je tomu běžně v mezinárodním právu, kterou jsme se právě

¹⁷⁰ čl. 54 odst. 4

¹⁷¹ čl. 55 odst. 2

¹⁷² čl. 56 odst. 4

¹⁷³ viz např. Mulinen, F. *Handbook on the Law of War for Armed Forces*. Geneva: ICRC 1987, pod číslem 232 uvádí všechny zákazy dle DP I, dále viz ICTY zmíněný pod č. XXXX

¹⁷⁴ viz čl. 3 odst. 7

¹⁷⁵ G. Mencer (v díle *Nové mezinárodní humanitární právo*; Academia; Praha: 1983;) uvádí jako příklad hrozbu arabských států v izraelsko-arabské válce, že na bombardování Damašku odpoví z titulu represálií bombardováním Tel-Avivu a Izrael nálety na Damašek okamžitě zruší.

¹⁷⁶ jako příklad použití lze např. uvést konflikt Irák-Írán (1983), kdy došlo k leteckým útokům na města z důvodů represálií, a to oboustranně, což potvrzuje obavu, že použití represálií vyvolá *spirálu represálií a kontrarepresálií*. Tato, historicky potvrzená, námitka je jedním z hlavních důvodů odporu proti represáliím.

zabývali, ale ve vymezených závažných případech také *jednotlivci*. Těm – pachatelům *zločinů podle mezinárodního práva* – vzniká trestní odpovědnost *přímo* z mezinárodního práva nezávisle na kvalifikaci jejich činu právem vnitrostátním¹⁷⁷.

Přesvědčení o odpovědnosti fyzických osob za vážná porušení mezinárodního práva vzniká až v průběhu XX. století, výrazným impulsem bylo *ustavení Mezinárodních vojenských tribunálů* v Norimberku a Tokiu, v jejichž statutech byly vymezeny základní skutkové podstaty zločinů a zásady odpovědnosti fyzických osob za tyto zločiny, které ve své podstatě (doplněny o zločin genocidia¹⁷⁸) tvoří podnes základ *mezinárodního trestního práva*¹⁷⁹.

Omezíme se dále na činy jednotlivců porušující normy MHP, které zakládají trestní odpovědnost podle mezinárodního práva.

V oblasti *smluvního práva mezinárodních ozbrojených konfliktů* se tak poprvé stalo, když – na návrh MVČK – Ženevské úmluvy z r. 1949 články 49/50/129/146 mezi zločiny podle mezinárodního práva zařadily *vážná porušení* svých ustanovení¹⁸⁰. Na otázku, která porušení jsou *vážnými* odpovídají články 50/51/13,130/147, které uvádějí – nikoli vyčerpávající – seznam takových porušení. Okruh vážných porušení dále rozšířil Dodatkový protokol I, a to v čl. 11 odst. 4 a čl. 85 odst. 2 až 4, který současně zahrnul všechna vážná porušení Úmluv a sebe samého mezi *válečné zločiny* (čl. 85 odst. 5).

Zmíněné články 49/50/129/146 ŽÚ svým druhým odstavcem ukládají smluvní straně, resp. straně konfliktu¹⁸¹, *povinnost „vypátrati osoby obviněné z toho, že se dopustily některého z těchto vážných porušení anebo že daly k němu rozkaz“* a dále *povinnost „je postavit před své vlastní soudy, ať je jakákoli jejich státní příslušnost“* nebo *„odevzdati je v souladu*

---

¹⁷⁷ krom vážných porušení MHP jde dále pouze o pachatele zločinů proti lidskosti, zločinu genocidia a zločinu proti míru.

¹⁷⁸ *Úmluva OSN o zabránění a trestání zločinu genocidia* z 8.12.1948; první mnohostranná mezinárodní smlouva zavádějící odpovědnost jednotlivce podle mezinárodního práva

¹⁷⁹ srv. *Zásady mezinárodního práva* uznané v Chartě Norimberského tribunálu a v jeho rozsudku potvrzené rezolucí VS OSN č. 95/I (1946) a zformulované Komisí pro mezinárodní právo (1950), k dispozici na stránce ČČK: <https://www.cervenkykruz.eu/odpovednost-za-zlociny>

¹⁸⁰ „grave breaches“, „infractions graves“; již užívaný termín „válečný zločin“, chápaný jako vážné porušení zákonů a obyčejů válečných, Úmluvy nepoužívají [výčet příkladů skutkových podstat v zločinů ve Statutu norimberského tribunálu byl však užší, než byl explicitní výčet těch porušení Úmluv, která chtěli jejich tvůrci postihovat, navíc dobové chápání pod válečný zločin radilo spíše (ale nejen!) porušení práva haagského]. Ženevské úmluvy tak vytvořily speciální kategorii zločinů podle Ženevského práva a zavedly i vlastní zásady pro jejich stíhání.

Protokol I později explicitně v čl. 85 odst. 5 zahrnul vážná porušení Úmluv a sebe samého mezi válečné zločiny, aniž by tím však byla dotčena pravidla pro jejich stíhání stanovená Úmluvami a Protokolem, takže tato jsou dále doplněna pravidly mezinárodního práva platnými pro válečné zločiny (uvedený článek byl některými delegacemi pokládán za zbytečný). Vážná porušení Ženevského práva tedy tvoří zvláštní případ válečných zločinů.

V části 1.2.1.2 jsme již zmínili povinnost kriminalizovat ve vnitrostátním právu vážná porušení založenou prvním odst. čl. 49/50/129/146. Nesplnění této povinnosti však nikterak neznamená zánik dále popsané povinnosti tato porušení stíhat nebo pachatele ke stíhání vydat.

¹⁸¹ v případě DP I

s podmínkami svého vlastního zákonodárství k soudnímu stíhání některé jiné smluvní straně mající zájem na potrestání“ (tj. povinnost uplatnit princip *aut dedere aut iudicare*). Toto ustanovení se v souladu s čl. 85 odst. 1 DP I vztahuje i na stíhání vážných porušení tohoto protokolu.

Právě formulované zásada, totiž že *každý stát je povinen* trestně stíhat pachatele vážných porušení – *princip univerzální jurisdikce*¹⁸² – byla v době přijetí Ženevských úmluv v mezinárodním právu absolutní novinkou, k jejímuž přijetí přiměly státy hrůzy druhé světové války. Představuje, spolu se *zásadou nepromlčitelnosti válečných zločinů*¹⁸³, velmi silný nástroj k potlačování vážných porušení MHP.

Ženevské úmluvy zakládají obviněným z vážných porušení Úmluv rovněž „*záruky [řádného] soudního řízení a svobodné obhajoby*“, které musí odpovídat alespoň těm, jež ŽÚ III stanoví v čl. 105 a následujících pro trestní stíhání válečných zajatců mocností, která je drží (poslední odstavec čl. 49/50/129/146), vztahující se i na stíhání vážných porušení Dodatkového protokolu I.

Diplomatická konference 1974-77 doplnila dále¹⁸⁴ trestní odpovědnost těch, kteří ze svého postavení byli povinni jednat, avšak opomenutím této povinnosti došlo k vážnému porušení Úmluv nebo Protokolu I.

Dále pak DP I uznává odpovědnost nadřízeného za spáchání jakéhokoli porušení ŽÚ nebo DP I podřízenou osobou, jestliže o něm věděl nebo měl informace, z nichž na ně mohl soudit, a podřízeným jejich činy nepřekazil nebo nečinil opatření k jejich stíhání. Tato odpovědnost je podle toho, o jaké porušení jde, trestní v případě vážného porušení¹⁸⁵, v případě ostatních porušení může být trestní nebo disciplinární.

Konečně Protokol I zavazuje smluvní strany k tomu, aby si poskytly „*co největší právní pomoc*“ v případech stíhání vážných porušení a v souladu se svými domácím zákonodárstvím a bez újmy případným extradičním dohodám „*náležitě zváž[ily] žádost státu na jehož území k údajnému porušení ... došlo*“ o vydání pachatele.

V situaci vnitrostátních ozbrojených konfliktů musíme bohužel konstatovat, že druhý dodatkový protokol žádná ustanovení o stíhání osob, která poruší jeho ustanovení neobsahuje.

---

¹⁸² Pokud jde o méně závažná porušení ŽÚ či DP I, zde se zásada univerzální jurisdikce neuplatňuje. Státy jsou povinny v souladu s třetím odstavcem čl. 49/50/129/146 (a čl. 85 odst. 1 DP I) „*učinit potřebná opatření, aby potlačily všechny činy odporující ustanovením úmluv [a Protokolu I], jiné, než jsou vážná porušení.*“ Je také již věcí daného státu, zda bude tyto činy stíhat také trestně nebo učiní opatření disciplinárního charakteru apod. Opatření však musí být účinná.

¹⁸³ srv. *Úmluva o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti* (1968)

¹⁸⁴ čl. 86 DP I; týká se sektoru vojenského i civilního

¹⁸⁵ což plyne z čl. 49/50/129/146

Pokud jde o společný čl.3 ŽÚ, panovalo až do devadesátých let XX. století přesvědčení o tom, že ani jeho vážné porušení není zločinem podle mezinárodního práva.

Trestní odpovědnost jednotlivce v případech některých konkrétních porušeních MHP zakotvují i některé další smluvní instrumenty, a to Haagská úmluva o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu (1954) a její Protokol II (1999). Zatímco Úmluva tak činí jen pro konflikty mezinárodní, vztahují se ustanovení o Protokolu II o trestní odpovědnosti i na konflikty vnitrostátní¹⁸⁶.

Protokol II (1996) k *Úmluvě CCW* (1980) rovněž ukládá státům postihovat jeho porušení, a to v konfliktech mezinárodních i vnitrostátních.

Smluvní strany *Římského statutu Mezinárodního trestního soudu* (1998) znovupotvrdily existenci individuální trestní odpovědnosti za zločiny podle mezinárodního práva. Statut také obsahuje (s výjimkou zločinu agrese [tj. zločin proti míru]) definice těchto zločinů. Katalog válečných zločinů¹⁸⁷ krom vážných porušení Ženevských úmluv a jiných zákonů a obyčejů mezinárodních ozbrojených konfliktů jako válečné zločiny kvalifikuje i vážná porušení spol. čl. 3 ŽÚ jakož i ustanovení Druhého dodatkového protokolu k ŽÚ, tedy vážná porušení humanitárního práva konfliktů *vnitrostátních*.¹⁸⁸

Tolik k odpovědnosti jednotlivce smluvní mezinárodní humanitární právo.

Oblast trestní odpovědnosti a stíhání válečných zločinů je však výrazně normována ***mezinárodně právním obyčejem***. Za obyčejová lze pokládat již pravidla formulovaná jako *Zásady mezinárodního práva uznané v Chartě Norimberského tribunálu a v jeho rozsudku*¹⁸⁹. Podrobně se této otázce věnuje i studie Studie MHP, která dochází k závěru o existenci níže uvedených obyčejových pravidel.

Oproti smluvní úpravě Ženevských úmluv a dodatkových protokolů je nejzásadnější věcí to, že zločin podle mezinárodního práva zakládají i vážná porušení MHP *vnitrostátních konfliktů*¹⁹⁰. Svědčí o tom i katalog válečných zločinů ve Statutu mezinárodního trestního soudu odrážející mezinárodní obyčej.

---

¹⁸⁶ čl. 28 Úmluvy, čl. 15 spolu s čl. 22 Protokolu

¹⁸⁷ čl. 8 Statutu; neoficiální český překlad lze nalézt na stránce ČČK:

http://www.cervenkyriz.eu/docs/mhp/Rimsky_statut_CJ.pdf

¹⁸⁸ výčet válečných zločinů lze považovat za komplexní. Přes to si nečiní nárok na úplnost, neboť neexistence trestní odpovědnosti dle Statutu „*nemá vliv na rozhodnutí, že určitý čin je trestný podle mezinárodního práva nezávisle na ... Statutu*“ (čl. 22 odst. 3 Statutu)

¹⁸⁹ viz pozn. č. 179

¹⁹⁰ rozsudek ICTY v případě Tadic (1995), jako první takové rozhodnutí mezinárodního soudu, narušil již zmíněnou představu o tom, že válečné zločiny lze spáchat pouze v mezinárodním ozbrojeném konfliktu. Vážná porušení práva vnitrostátních konfliktů byla explicitně zahrnuta do statutů ICTR (1994) a Zvláštního soudu pro Sierra Leona (2002) a ostatně se začala stávat v tu dobu i předmětem smluvní úpravy, jak jsme již zmínili

Závěry Studie obyčejového MHP lze formulovat takto, přičemž všechny až na poslední platí integrálně jak v konfliktech mezinárodních tak nemezinárodních¹⁹¹:

- Vážná porušení mezinárodního humanitárního práva představují válečné zločiny.
- Fyzická osoba je trestně odpovědná za všechny válečné zločiny, které spáchala.
- Nadřízení jsou odpovědní za válečné zločiny spáchané na jejich příkaz.
- Nadřízení jsou odpovědní za válečné zločiny spáchané jejich podřízenými, jestliže věděli nebo vědět mohli, že jejich podřízení páchají nebo se chystají spáchat takový zločin a nepřijali v rámci svých možností všechna nezbytná a dostatečná opatření k tomu, aby spáchání předešli, nebo je potrestali, pokud k němu již došlo.
- Každý kombatant je povinen odmítnout zjevně protiprávní rozkaz.
- Splnění příkazu nadřízeného nezprošťuje podřízeného trestní odpovědnosti, jestliže podřízený věděl o protiprávnosti příkazu nebo o protiprávnosti příkazu vědět měl vzhledem k jeho zjevně protiprávní povaze¹⁹².
- Státy jsou povinny vyšetřit válečné zločiny údajně spáchané jejich státními příslušníky nebo ozbrojenými silami, nebo k nimž na jejich území údajně došlo, a důvodně podezřelé osoby trestně stíhat. Musí rovněž vyšetřit ostatní válečné zločiny nad nimiž mají jurisdikci a důvodně podezřelé osoby trestně stíhat¹⁹³.
- Státy mají právo univerzální jurisdikci nad válečnými zločiny svěřit svým národním soudům.
- Válečné zločiny jsou nepromlčitelné.
- Státy musí navzájem v co nejširší míře spolupracovat k usnadnění vyšetřování válečných zločinů a trestního stíhání podezřelých osob.
- V případě vnitrostátního ozbrojeného konfliktu po skončení nepřátelství se státní orgány vynasnaží poskytnout co nejširší amnestii osobám, které se účastnily nemezinárodního ozbrojeného konfliktu, nebo osobám zbaveným svobody v souvislosti s tímto konfliktem, avšak s výjimkou osob podezřelých, obviněných nebo odsouzených za válečné zločiny.

---

¹⁹¹ srv. pravidla č. 151 – 161 Studie MHP; Studie sama nicméně deklaruje, že si nečiní nárok na úplnost tj. zachycení všech existujících obyčejových pravidel MHP

¹⁹² již na diplomatické konferenci v r.1949 předložil MVČK návrh ustanovení, aby rozkaz nebo zákon nepředstavoval exkulpační titul. Tehdy však převládl názor ponechat tuto citlivou otázku národní úpravě a Ženevské úmluvy tedy k této otázce mlčí i přes to, že již dle jedné ze zásad uznané ve statutu a rozsudku norimberského tribunálu skutečnost, že někdo jednal podle příkazu své vlády nebo nadřízeného, nezbavuje ho odpovědnosti, měl-li skutečnou možnost morální volby. O všeobecném přesvědčení o vyloučení rozkazu z okolností vylučujících protiprávnost jednání můžeme mluvit až od závěru XX. století.

¹⁹³ srv. § 7 zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Jukl, M.: Implementace mezinárodního humanitárního práva In: Ondřej, J., Šturma, P., Bílková, V., Jílek D. a kol. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha: C. H. Beck, 2010,